

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

आषाढ़ बूद्ध

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

शाक्यमुनि बुद्ध

वर्ष २७

अंक ८

ने.सं. ११२० सकिमिलापुन्हि

वि.सं. २०५६ कातिंकपूर्णिमा

बु.सं. २५४३

इ.सं. १९९९ नोभेम्बर

। विद्यालयामध्ये निवारण इच्छा आवाज

स्थीर मुद्रण प्राप्तिकार्यालय

ध्यानकुटी विहारमा संचालित बौद्ध जागरण शिविरका प्रशिक्षक एवं सहभागीहरू

(अफीप फॉन्टो फॉन्टो फॉन्टो फॉन्टो)

ग्रन्थालय भवन पर्याय स्थिति अवलोकन 2000

८५५५ ८५५५

फॉन्टो २२२२ ८५५५

ज्ञानगमनालय ८५५५ ८५५५

त्रिलोकीयकाल २५०७ ८५५५

८५५५

८५५५

आनन्दभूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

सल्लाहकार भिक्षु कुमार काश्यप	वर्ष २७ - अङ्क ८/९ - बु.सं. २५४३ - कार्तिक/मंसीर पूर्णिमा
फो.नं. २७१४२०	
तीर्थनारायण मानन्धर	
फो.नं. २७०३८९	
सम्पादक	
सुवर्ण शाक्य	
फो.नं. २८१४९४	
पोषबक्स नं. १४९८	
मुद्रणप्रबन्धक	
अष्टमुनि गुभाजू	
फो.नं. २५४९११	
कम्प्यूटर सेटिङ्ग	
भिक्षु पञ्जामूर्ति	
यवस्थापक एवं प्रकाशक	
भिक्षु धर्ममूर्ति	
सचिव	
आनन्दकुटी विहार गुठी	
स्वयम्भू	
फो.नं. २७१४२०	
वितरण व्यवस्था सहयोगी	
केदारनाथ श्रेष्ठ	
फो.नं. ३११६०७	
कार्यालय	
आनन्दकुटी विहार	
स्वयम्भू काठमाडौं	
पोषबक्स नं. ३००७	
फो.नं. २७१४२०	

सल्लाहकार

वर्ष २७ - अङ्क ८/९ - बु.सं. २५४३ - कार्तिक/मंसीर पूर्णिमा

बृद्धवचन

दूरज्ञम् एकचरं असरीरं गुहासयं ।

ये चित्तं सञ्जमेस्सन्ति मोक्खन्ति मारबन्धनात् ॥

✽

✽

✽

✽

टाढा जाने, एकलै घुम्ने, शरीरविहीन र गुफामा वस्ने चित्तलाई जसले संयममा राख्दछ, त्यो व्यक्ति मारका वन्धनबाट मुक्त हुन्छ ।

✽

✽

✽

✽

भागिनेय्य संघरक्षित भिक्षुले वर्षावासमा आठहात लामो र सातहात लामो चीवर प्राप्त भएको बेला आफ्ना गुरुलाई आठहात लामो चीवर अर्पण गर्दा गुरुले आफूसंग त्रिचीवर भएकोले गर्दा स्वीकार नगरेकोले दिक्क भई गृहस्थमै फर्किने मनमा राखे । त्यसबेला गुरुलाई पंखा हम्काइरहेका उनले गृहस्थमा रहेदा स्वास्नीलाई शासन गर्ने कुरा सम्झौदै सम्झौदै कल्पनामा स्वास्नीलाई भनी हिर्काएको गुरुलाई पन्यो । लाज मानी भागेर गएकालाई युवक श्रामणेरहरूले समातेर ल्याई शास्ताकहाँ लगियो ।

शास्ताकहाँ उनले आफ्नो वृत्तान्त कुरा सुनाएपछि शास्ताले यो गाथा पढेर "चित्त भन्ने टाढासम्म रहेको आरम्भणलाई पनि ग्रहण गरीलिने हुन् । राग, द्वेष, तथा मोहको वन्धनबाट मुक्त हुनलाई उद्घोग गर्नुपर्दै ।" भन्नुभएको हो ।

आजीवन १०००।- वार्षिक ग्राहकशुल्क रु. ६०।- एक प्रतिको रु ६।-

धार्मिक भावनामा चोट

कहिल्यै कसैको धर्मलाई होच्याउने र हीन स्तरमा राख्ने गर्नाले त्यस धर्मका अवलम्बीहरूको भावनामा चोट लाग्न सक्छ । धर्म मानवकल्याणका लागि हुने भएको ले मानिसले आफआपनो कल्याणको लागि धर्म धारणा गर्ने गरेका हुन्छन् जसबाट मानिसको कल्याण हुदैन त्यसलाई धर्म भनी मान्युहुदैन । कसैले मान्यो भन्दैमा त्यसलाई धर्म नै भन्ने हो भने अधर्म भनेकै केही हुदैन । यसरी धर्मपक्षको कुरालाई सकारेर मानिआएको धर्मको विरुद्ध कसैले भावना पोख्छ भने त्यो धार्मिक भावनाको चोटको विषय हुनजानेछ ।

आफआपनो धर्म पालन गर्दा अरू धर्मको आचरणअनुसार नहुन सक्छ । यस्तो हुनुलाई सिद्धान्त फरक भएको भनी मान्युपर्दछ । सिद्धान्तको फरक नै वास्तविक धर्म फरक हुनु हो भनी बुझेमा विभिन्न धर्मावलम्बवीच कटुता कम हुनजाने हुन्छ । आपनो धर्मका सिद्धान्तमा दृढ हुनु कुनै कुविचार हुन सक्दैन तर आपनै सिद्धान्तमात्र उच्च र महान् अनि अरूको चाहिँ घूठ र विवेकहीन भनी मान्युले कुविचारमात्र होइन अधार्मिक नै हुन जाने हुन्छ ।

धर्ममात्र भन्दा मानिसमात्र भने जै मानवहितका दृष्टिले एकता कायम हुने हुन्छ । यसैले धर्म मानिसको लागि हो जसको विवेकले प्राणिमात्रमा धर्मव्यवहार गरिने हुन्छ । जुनसुकै धर्म मान्ने भएतापनि त्यसमा मानवीय आचरणहुनु अनिवार्य छ । मानवीय आचरण भनेको एक मानिसले अर्को मानिसप्रति रीस, राग, द्वेष, मोह, धृणा नराखी आफूसरह उन्नतिशील बनाउन सहयोग पुऱ्याउनु हो र दुःख सुखमा समभाव र समवेदना जागृत गर्नु हो ।

धर्मको नाउमा एक आपसमा झगडा एवं युद्ध गर्नु मानिस अधार्मिक हुनु हो । यसरी धर्ममा युद्ध सृजना हुनु भनेको मानिसको अतिवादीपन पनि हुन सक्छ भने स्वार्थान्धताले पनि धार्मिक कलह हुन जाने हुन्छ । अतिवादी र स्वार्थान्धता दुवै धर्म होइनन् किनकि यो धार्मिक आचरणविरुद्धको कुरा हो । कोही ईश्वरलाई मानी धर्म अपनाउँछन् भने कोही ईश्वरको अस्तित्वलाई नमानिकन धर्म अपनाउने हुन्छन् । चाहे कसैलाई मानोस् नमानोस् यो कुनै ठूलो कुरा होइन, परन्तु मानवमात्रको अहित नगर्नु चाहिँ वास्तविक धर्म हो । मानवहित अथवा सुख कल्याणविरुद्ध रहनु भने ठूलो कुरा हो जुनलाई कसैले नकार्न सक्दैन ।

जुनसुकै धार्मिक व्यक्ति जुनसुकै मानिससँग स्नेह गर्छ, करुणा राख्छ । यसैले स्नेह र करुणाको विपरीत अग्रसर भई आफूलाई सच्चा धार्मिक भनी मान्ने व्यक्तिले अर्काको धार्मिक भावनामा चोट पुऱ्याउँछ । मानिसलाई आफआपनो क्षेत्रमा रहन दिनुपर्दछ, क्षेत्र अतिकरण गरिएमा कुनैपनि कुरामा विवाद हुनु स्वाभाविक हो । यसैले धार्मिक भावनामा चोट नपुऱ्याउन मानिसले मानवकल्याणकारी धर्मलाई सोचिचार पुऱ्याई पालन गर्ने र बहुजनहिताय बहुजन सुखायको सिद्धान्त अपनाउनु आवश्यक छ । ○

बुद्धको व्यक्तित्व

भिक्षु संघरस्ति
संघाराम विहार

बुद्धत्व, रोगी, मरण एवं श्रमण अवस्था जस्ता चार संवेजनीय निमित्त दृष्टिगत गरी मनभित्रको वैराग्य प्रस्फुटित भएका सिद्धार्थ कुमारले भखेरै जन्मेका नाबालक पुत्र राहुल, सुतकेरी पत्नी यशोधरा, ममताका भण्डार माता-पिता इष्टमित्र - ज्ञातिबन्धु तथापि राज्यश्री सुख अनि वैभव त्यागेर चीवरधारी गृहत्यागी भएका थिए । ६ वर्षसम्मको कठोर दुष्करचर्याद्वारा पनि ज्ञान प्राप्ति सम्भव नभइदिएपश्चात् मध्यम मार्ग अवलम्बनगरी चित्त नियन्त्रित एवं विपश्यना भाविता गर्दै बोधिज्ञान प्राप्त गरेर उहाँ बुद्ध हुनुभयो । वहुजनहिताय वहुजनसुखायको लागि समर्पित उहाँ बुद्ध भइसकदा पनि ग्राम-ग्राम, नगर-नगर एवं देश-देशान्तर चारिका गर्दै ४५ वर्षसम्म प्राप्त बोधिज्ञानको प्रचार-प्रसार मानवकल्याण हेतु गर्नुभयो । यद्यपि उहाँले जन-जनको घरदैलोमा चहारेर शान्तिको विगुल फुकेका थिए, दुःखमुक्त मार्गलाई सर्वविदित गरेका थिए किन्तु कहिल्यै आफ्नो जीवनीवारेमा, आफ्नो व्यक्तित्वबारेमा, आफ्नो विगतका संघर्षमय कालबारेमा जान्न अभियेरित गर्नुभएन । उहाँले त सदैव भन्नुहुन्त्यो-

-जसले धर्मलाई देख्छ, उसले मलाई (बुद्धलाई) देख्छ ।

-जसले रोगीको सेवा गर्दै, उसले मरो (बुद्धको) सेवा गर्दै ।

-म मोक्षदाता होइन, मात्र मार्गप्रदर्शक हूँ ।

-मेरा अनुयायीहरू ! म तिमीहरूलाई दुझै भाव कुरा सिकाउँछु - दुःख र दुःखबाट मुक्ति ।

तापनि, उहाँको संक्षिप्त व्यक्तित्व चिनारी गरौ । यद्यपि साधारणतः व्यक्तित्व भन्नाले रूपवर्ण रास्रो र आकर्षक, फुर्तिलो, पढेलेखेका, विद्वान्, रास्रो कुरा बोल्ने, धनवान् भएको व्यक्तिलाई मान्ने चलन रहिआएको छ । यहाँ यस्ता कुराभन्दा पनि विशेष

गुण-विशेषताबारे ज्ञात गर्दैछौ । हुन त बुद्धको व्यक्तित्व अवबोध गर्न स्वयं पनि बुद्ध हुनुपर्न अवधारणा कुनै-कुनै विद्वान्हरूले नपोखेको पनि होइन, तथापि स्मरण हेतु सूक्ष्मरूपमा भएपनि परिचर्चा गर्ने गर्दैछु ।

१. अरहः- उहाँ भगवान् बुद्ध सर्वसाधारण व्यक्तिले ज्ञै कहिल्यै पनि रहस्यमय गुप्त पापमा सहभागी हुनुहुन्न । त्यस्ता अनैतिक अकुशल कार्य गर्ने त टाढै, कल्पनामा पनि कहिल्यै सोच्नुहुन्न । उहाँ त चित्तका सम्पूर्ण कुभावनामय शत्रुलाई नाश-विनाश गरिसकेको हुनुहुन्छ ।

२. सम्मासम्बुद्धो:- उहाँ स्वयं विपश्यनाभावना सम्पन्न गरी आफूले आफैलाई पहिचान गरी ज्ञान लाभ गर्नुभएको हुनुहुन्छ । सम्पूर्ण यथार्थ धर्मलाई सम्यकरूपले अवबोध गरी स्वयं सम्यक् सम्बुद्ध हुनुहुन्छ ।

३. विज्ञाचरणसम्पन्नो:- विद्या र आचरणले सम्पन्न तथापि काम र कुरो अनुकूल भएको हुनुहुन्छ । "यथावादी तथाकारी, तथाकारी यथावादी" अर्थात् उहाँ जे भन्नुहुन्छ उस्तै गर्नुहुन्छ, जे गर्नुहुन्छ त्यहीमात्र भन्नुहुन्छ ।

४. सुगतोः- जन्म, जरा, व्याधि र मरणबाट मुक्त भएको, कामक्रोध-लोभ-मोह र अहंकारले रहित भएको परमशान्तमय, परिशुद्धमय निर्वाणरूपी सुमार्गमा पुगिसकेको हुनुहुन्छ ।

५. लोकविदूः- लोकजनको मनोविज्ञान ज्ञात गर्ने अद्भुत क्षमता भएको उहाँ बुद्धले परिस्थिति अनुकूल भिन्न भिन्न व्यक्तिलाई भिन्न भिन्न उपदेश दिनुहुन्छ ।

६. अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि:- बोध गर्न योग्य प्राणीहरूलाई सभ्य हुने गरी ज्ञानले दमन गर्ने अद्वितीय सारथी हुनुहुन्छ । आलवक जस्ता कूर

र नरभक्षी यक्ष तथा अंगुलिमाल जस्ता आतङ्ककारी ढाँकालाई पनि उहाँले आफ्नो ज्ञानद्वारा सहजताका साथ दमन गर्नुभएको थियो ।

७. सत्था देवमनुस्सानः—ब्रह्मादिदेव र मनुष्यहरूलाई अनुशासन गर्ने शास्ता-आचार्य हुनुहुन्छ ।

८. बुद्धोः—अविद्यारूपी अन्धकारमा सर्वप्रथम ज्ञानरूपी प्रदीप जलाई चार आर्यसत्य (दुःख छ, दुःखको कारण छ, दुःखको कारणलाई अन्त्य गर्नसक्छ, अन्त्य गर्ने मार्ग आर्याण्डागिक मार्ग—सही वचन, कर्म र जीविका शील, सहीप्रयत्न, जागरुकता र एकाग्रता-समाधि तथा सहीदृष्टि र संकल्प-प्रज्ञा) लाई विश्लेषण गरी बोध भएको हुनुहुन्छ ।

९. भगवाः—राग, द्वेष र मोहलाई निर्मूल गरी सांसारिक दुःखबाट मुक्त हुनुभएको, नानाप्रकारको धर्मादि भाग सम्पत्तिद्वारा भाग्यवान् भएको हुनुहुन्छ ।

१०. अति आकर्षकः— भगवान् बुद्ध ३२ लक्षणले युक्त युगपुरुप हुनुहुन्छ । उहाँको पछि-पछि सदैव ब्राह्मण-विद्वान्-हरू लक्षण परीक्षण हेतु लाग्दथे । उहाँकै सुन्दर व्यक्तित्वबाट प्रभावित सुजाताले देवता थानेकी थिइन् भने वक्त्रली नामक व्यक्ति त उनकै सुन्दर छ्वावि हरदम हेरिराख्न नै भिक्षु भएका थिए । बुद्ध भइसक्दा पनि मार्गदिय ब्राह्मणले आफ्नी छोरीको विवाह-प्रस्ताव ल्याएको थियो, यिनीहरूबाट पनि अवबोध गर्न सकिन्छ, उहाँको आकर्षक व्यक्तित्वप्रति ।

११. दार्शनिक होइन प्रत्यक्षदर्शीः— स्वभावतः दार्शनिकहरू अदृश्य तथा टाढाका विषयहरूको कल्पनामा उडिरहन्न्छन् । लोकको सृष्टि र विनाश, आत्मा, परमात्मा, पूर्वजन्म, पुनर्जन्म जस्ता कुराहरूमा अल्फेर सुनेको आधारमा विश्वास गर्दैन्, प्रत्यक्षतः अनुभव गरिरहदैन किन्तु बुद्धआखाले स्पष्ट नदेखिकन तथापि अनुभव

नगरेसम्म विश्वास गर्नुहुन्न । अनावश्यक दार्शनिक रहस्यहरूको पछि नलाग्ने उपदेश दिने महामानव बुद्ध दर्शनमा अल्फेर कल्पना गरिरहदा पागल हुनसक्ने विचार अभिव्यक्त गर्नुहुन्छ । उहाँ मात्र बोल्नुहुन्न, आफूले गरेर पनि देखाउनुहुन्छ र अनुभव- अनुभूतिहरू नै सिकाउनुहुन्छ ।

१२. परम्परावादी होइन, मौलिक विचारकः— माता-पिता, आचार्य-गुरु तथा जेठा-पाकाहरूले भनेका हरेक/कुरा सहस्र स्वीकार गरी अनुकरण नगरेमा आचारसहिताहीन तथा पाप सम्म्ने तत्कालीन समयमा बुद्धले नयाँ संस्कृति र नयाँ विचारधाराको प्रादुर्भाव गर्नुभयो । परापूर्वकालदेखिको परम्परालाई तोडेर “सुनाथ धारेथ चराथ धम्मे” अर्थात् रामोसंग सुन्ने, स्वतन्त्र चिन्तनले विचार गर्ने र सही लागेमा मात्र परिपालना गर्ने कुरालाई अघि सार्नुभयो । कुनैपनि कुरा परम्परागत हो भन्दैमा, अनुश्रुत हुदैमा, ढाँचा रामो हुदैमा, धर्म-ग्रन्थमा उल्लेख गर्दैमा, तर्कसम्मत हुदैमा, आकर्षक व्यक्तिले भनेको हो भन्दैमा, पूज्य गुरु आचार्यहरूले भनेको भन्दैमा तत्कालै आँखा चिम्लेर स्वीकार नगरी स्वबुद्धिको उत्प्रेरणा गर्नुपर्ने पनि बुद्ध बारम्बार भन्नुहुन्थयो ।

“मेरो कुरा सुन्नैपर्छ, मान्नैपर्छ, मेरो शरणमा आऊ अनिमात्र मुक्त हुन्छ” भनी कहिल्यै बुद्धले भन्नुभएन । बरु आफ्नै शरण गएर आफ्नो भरोसा आफै बन्ने, आचरण रामो पारेमात्र दुःखबाट उछिट्न सक्ने यथार्थ अकाट्य सत्य भन्नुहुन्छ । तत्कालीन जातिवादको परम्परालाई पनि तहसनहस बनाइदिन “वसलसूत्र” मा भनिएको छ-

न जच्चा वसलो होति – न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
कम्मना वसलो होति – कम्मना होति ब्राह्मणो ॥

अर्थ— जन्मैले मात्र कोही व्यक्ति ब्राह्मण हुदैन, न त जन्मैले नीच हुन्छ । व्यक्ति उसको कर्मैले ब्राह्मण हुन्छ, कर्मैले नीच हुन्छ ।

१३. मानवतावादी सिद्धान्तः- मान्छेले माञ्छेलाई मान्छे जस्तो व्यवहार गर्नु मानवता हो, जहाँ आफू पनि बाँच्न र अरूलाई पनि बाँच्न सिकाउँछ, आफू पनि हाँस्न र अरूलाई पनि हाँस्न सिकाउँछ । यही मानवता गुणमा निहित भई समाजमै बसेर, समाजलाई नै परिवर्तन गरी व्यक्तिगत अभ्यासद्वारा दुःखमुक्त हुनसक्ने सन्देश उहाँ दिनुहुँच । भवसागरबाट पारलाग्न, क्लेश रहित निर्वाण प्राप्त गर्न सामाजिक जीवन पनि अत्यन्त आवश्यक हुँच । सम्यक् वचन (असत्य, चुक्ली, बकवाश, कडावचन नबोल्ने), सम्यक्कर्म (हिसा, चोरी, व्यभिचारी नगर्ने) तथा सम्यक्आजीविका (शस्त्रास्त्र, दास, मांस, विष, मद्यपान व्यापार नगर्ने) मा करिबद्ध रही दुःखमुक्त अभियानमा अग्रगामी हुने उपदेश बुद्धले दिइरहनुहन्थ्यो ।

१४. शास्त्रीय होइन अनुभवी:- तथागत बुद्ध अध्ययन गरी लेखेर परीक्षा दिई पास भएर पण्डित-विद्वान् हुनुभएका थिएनन् । स्वयं बोधिवृक्षको काखमा ध्यानभाविता गरी ज्ञान प्राप्त गरेर संसारको नियम धर्मलाई खुद अनुभव गर्ने बुद्ध शुद्ध व्यावहारिक व्यक्ति थिए । तत्कालीन अन्धविश्वासको प्रतीक जस्तो बनिसकेको धर्मलाई सही दिशाबोध गराउने काम बुद्धले गर्नुभयो ।

“मन शुद्ध गर, अन्तर्मुखी होऊ” भन्ने बुद्ध सदैव भन्नुहन्थ्यो,

सब्ब पापस्स अकरण - कुसलस्स उपसम्पदा ।
सचित्त परियोदपन - एतं बुद्धानुसासनं ॥

अर्थ- नगर्नु सबै पापहरू - गर्नु कुशल सञ्चय ।
चित्त परिशुद्ध गर्दै लानू - यही बुद्धहरूको शिक्षा हो ॥

१५. कटूर सिद्धान्तवादी होइन:- सिद्धान्त र नियम मानवको लागि हुनसक्छ किन्तु मानव सिद्धान्त र नियमको लागि हुन सक्तैन । तसर्थ, मानवमात्रको हित र कल्याणार्थ समय, स्थान र

परिस्थिति अनुकूल नीति-नियम संशोधन तथा परिवर्तन गर्नुपर्छ भन्ने विचारका महामानव बुद्धले शासनका विनय-नियमलाई पनि समयानुकूल परिवर्तन गर्दै लानुभएको छ, न कि कटूरतामा अडिग हुनुभयो, किन्तु कुनै घटना एवं कारण नभइकन कुनै नियम पनि बनाउनुभएन । घाउ नहूदै औषधी गर्न नमिल्ने, बरु घाउ अनुसार औषधी लगाउने मान्यता रहेको बुद्धको शासनमा जातिवादको पर्खालिलाई भत्काएर ब्राह्मणदेखि पोडेसम्मकाले पनि प्रवेश पाएका थिए ।

१६. महाकारूणिक:- मानवमात्रकै हित एवं कल्याणको निम्ति राजपाट ज्ञातिबन्धु त्यागेका उहाँले बुद्ध भइसकेपश्चात् पनि बहुजन हित र सुखको लागि चारिका गर्नुभयो । हिंसाको विरोधी एवं शान्तिको अग्रदूत बुद्धको मैत्रीकरण सम्पूर्ण प्राणीहरूलाई हमेशा समान रहन्थ्यो । आफ्नो पुत्र राहुललाई पनि त्यति नै मैत्रीकरणा राख्नुहुँच, जति अंगुलिमाल ढाँका, देवदत्त र आलवक यक्षलाई राख्नुहन्न । बुद्धकृत्यअनुसार प्रभातकालीन ५ बजे उहाँ सदैव “महाकरण समाप्तिध्यान” मा लीन भई बोध हुनसक्ने प्राणीलाई हैर्नुहन्थ्यो ।

१७. व्यवहारवादी:- “कमलको फूल हिलोबाट फुल्छ र पानीमा ढुकेर बस्छ, तरं कमल हिलो र पानीबाट अलग भएर रहन्छ ।” ठीक यस्तै प्रकारको जीवनी रहेको तथागत बुद्ध “अभिक्रम मा निवत्त” अर्थात् अगाडि बढ, नरोक भन्दै लक्ष्य अनुरूप वर्तमान अवस्थालाई जोड दिनुपर्ने कुरा प्रष्ठचाउनुहुँच । बेलाबखतमा आवश्यकतानुसार भिक्षुहरूको नियममा पनि उहाँ फेरबदल गर्न हिच्कचाउनुहन्न । अनन्त अनावश्यक अव्याकृतमा तल्लीन प्रत्येकलाई उहाँ भन्नुहुँच “जसरी वाण लागेको घाइते व्यक्तिको प्रथम कार्य वाण कहाँबाट किन कसरी कसले हान्यो भन्ने अनावश्यक खोतल्नु नभई वाण निकाल्नु हो, त्यसरी नै भयानक दुःखबाट ग्रसित प्रत्येक

व्यक्तिको प्रथम कर्तव्य दुःखबाट मुक्त हनु हो, न कि अनावश्यक कुरामा अल्पश्चन् ।” यसबाट पनि शाक्यमुनि गौतम बुद्धको महान् व्यावहारिकता स्पष्टतः छर्लिंगिन्छ ।

१८. बोधवादी:- बुद्ध बोधवादी हनुहुन्छ । तसर्थ त कुनै पनि बखतमा सर्वप्रथम नियममा बस्न नभनी त्यसको बारेमा प्रष्ठ बुझउने-सम्भाउने गर्नुहुन्छ । व्यक्ति पूजा र मूर्तिपूजाका विरोधी उहाँ आफूलाई होइन धर्मलाई हेन, व्यक्तिलाई होइन संघलाई दान दिन सिकाउने बुद्धको अन्तिम उपदेश नै थियो-“सदैव अप्रमादी भएर, जागरूक भएर बाँच ।”

संसारका सम्पूर्ण कुरा परिवर्तनशील (अनित्य) छन्, नित्यमय बस्तु केही छैन । अनात्मा र त दुःखको उत्पत्ति हुने उपदेश दिने बुद्धलाई कसैले कुशल-अकुशल कार्यबारे सोधन आएमा बुद्ध भन्नुहुन्छ-“होश राखी, बुझी गरेको कामकर्तव्य कुशल तथापि प्रमादीपूर्वक अज्ञानताले सम्पन्न गरेको कार्य अकुशल हो ।” त्यस्तै, स्मृतिपूर्वक गरेको क्रोध धर्म पनि हुनसक्छ किन्तु जोशमा होश गुमाएको क्रोध पाप हो । बौद्ध वाङ्मय साक्षि छ, बुद्ध पनि कैयनबार भिक्षुहरूसंग रिसाउनुभएको थियो किन्तु त्यो उनीहरूकै हित र भलोको लागि नै थियो ।

१९. अष्टलोक धर्ममा अकम्पा:- साधारण पृथग्जन व्यक्तिहरू सुखमा मातिने, दुःखमा आतिने, निन्दा हुँदा दुःखित हुने-प्रशंसा हुँदा गद्गद हुने, लाभ भए भूई नछुने-हानी भए भूईमा पछाडै दुःख व्यक्त गर्ने, यशकीर्ति फैलिए खुशी हुने-अयश फैलिए दुःखी हुने जस्ता प्रभावहरू तत्कालै देखापर्द्धन् किन्तु सम्पूर्ण आश्रव क्षय-विक्षय गरिसकेका बुद्धलाई यस्ता निन्दा-प्रशंसा, यश-अयश, सुख-दुःख, लाभ-अलाभ आदि अष्टलोक धर्मले किञ्चित् कम्प गराउन सक्तैन ।

⇒ राज्यारोहणको द वर्ष पछि कुन्तयुक्त तिष्य नामक एक भिक्षु औषधीको लागि एक मुही घ्यू नपाई निर्वाण भएको थियो । यो खबर सुनेर मौर्यसम्राट् अशोकले थुप्रै अस्पतालहरू बनाउन लगाएका थिए ।

उल्लिखित व्यक्तित्वका अलावा पनि उहाँका व्यक्तित्व अर्थ पनि अपरिमित नै होला । उहाँको स्वर अति गम्भीर तर प्रभावशाली थियो । उहाँ भाषामा कट्रवादी हनुहुन्न, श्रोताहरूले बुझनसक्ने भाषा नै प्रयोग गर्थे । प्रायः संवाद र प्रश्नोत्तरको रूपमा उपदेश दिन रुचाउने शान्तिनायक बुद्धले व्यक्ति विशेषलाई भन्दा “भिक्षुसंघ” लाई विशेषता दिनुहुन्थ्यो । दुःखबाट मुक्त हुन मानवमात्रमा नैतिकता, प्रयत्न र विवेक बुद्धिको आवश्यकता भएको बताउने बुद्ध परलोकको चिन्तनाबाट दूर रहेर वर्तमान जीवनलाई महत्त्व दिनुहुन्छ । रोगीको सेवामा अतुलनीय योगदान रहेका बुद्धलाई तत्कालीन समयमा “भैषज्यगुरु” को रूपमा महान् तम वैद्यक स्वरूपमा पूजा गर्थे । प्रज्ञा र विद्वत्तामा अद्वितीय बुद्ध सर्वज्ञ थिए । राजनीतिमा गम्भीर रुचि नलिए तापनि राज्य व्यवस्था तानाशाहीमुक्त प्रजातान्त्रिक हुनुपर्ने धारणा अभिव्यक्त गर्नुहुन्थ्यो । वेरोजगार रहेसम्म सामाजिक विकृतिहरूको अन्त्य हुन नसक्ने तथापि जीविकाको लागि काखीबाट पसीना बगाई सम्यक् आजीविका गर्नुपर्ने सत्यसन्देश पनि सञ्चारित गर्नुहुन्थ्यो ।

गौतम बुद्ध कार्यकारण सिद्धान्तको पक्षपाती हनुहुन्थ्यो तथापि अनित्यवादी, अनात्मवादी अनीश्वरवादी, अभौतिकवादी, कर्मवादी, मानवतावादीका पनि हनुहुन्थ्यो । अभिमानलाई छेदन गरेर प्रगतिको लागि मेहनत तथा स्वाभिमान (आफूले आफैसंग दाँजने) को आवश्यकता महशूस गर्ने लोकका अग गुणसम्पन्न महाकारणिक महामानव बुद्ध स्वयं आफू परिश्रमी-मेहनती भएर सबैलाई भन्नुहुन्थ्यो “अल्सी नबन्नू, उद्योगी बन्नू ।”

मानवतावादी बुद्ध

चन्द्रकाजी शाक्य

यताबहाल, लगन टोल

भगवान् बुद्ध देवता तथा मनुष्यहरूका शास्ता हुनुहुन्छ परन्तु सबभन्दा पहिलेत वहाँ मनुष्य हुनुहुन्यो । मनुष्य ठूलो भई देवता बन्दछ, यो प्राचीन मान्यता थियो । आज पनि हामी मनुष्यत्व माथि देवत्वको कुरा गर्दछौं तर तथागतले यस क्रमलाई उलटाइदिनुभयो । वहाँले भन्नुभयो, "यो जुन मनुष्यत्व हो, उही देवताहरूलाई सुगति प्राप्त गर्नको लागि भनिन्छ ।" "मनुस्तत खो भिक्खवे देवानं सुगतिगमन संखात ।" देवता जब सुगति प्राप्त गर्दछैं, तब ऊ मनुष्य बन्दछ । देवताहरूमा विलासिता हुन्छ । राग, द्वेष, ईर्ष्या र मोह पनि उनीहरूमा छन् । निर्वाणको साधना त्यहाँ हुनै सक्तैन । यसैको लागि देवताहरूलाई मनुष्य बन्नु पर्दछ । मनुष्यहरूमा नै बुद्ध-पुरुषको आविर्भाव हुन्छ जसलाई देवताहरू न मस्कार गर्दछन् । अतः मनुष्य-धर्म देवता-धर्म भन्दा उच्चस्तर छ, जस्तो कि विराग भोगभन्दा ठूलो छ ।

मानवताको धर्म उपदेश दिने भगवान् तथागत स्वयं मानवताका मूर्तिमान् रूपको हुनुहुन्छ । यहाँ हामी वहाँको जीवनसित सम्बन्धित केही प्रसंगहरू तथा घटनाहरूबाटे उल्लेख गरौं जसबाट वहाँको व्यक्तित्वमा प्रवेश भएका गहिरो मानवताको झलक हामीलाई मिल्ला ।

भगवान्को परिनिर्वाण हुने बेलाको समय हो । रातको पछिल्लो पहर छ । भिक्षुहरू भगवान्को शय्यालाई घेरेर बसेका छन् । भिक्षुसंघलाई भगवान् अन्तिम उपदेश दिइरहनुभएको छ । भगवान् भन्दै हुनुहुन्छ, "भिक्षुहरू हो ! बुद्ध, धर्म र संघका सम्बन्धमा यदि कुनै भिक्षुलाई केही शंका छ भने सोधिहाल ! पछि अपशोच न गर्नु । कोही शिष्य बोल्दैनन्, सबै मौन छन् । तीनचोटि भगवान् भन्नुहुन्छ, तर कुनै भिक्षु सोधनलाई

उठ्दैनन् । भगवान्लाई शंका हुन्छ कि कतै शास्ताको गौरवको विचार गरी त शिष्यहरू सोधनलाई संकोच मानिरहेका छैनन् । अतः कारणिक शास्ता फेरि भन्नुहुन्छ, "भिक्षुहरू हो ! तिमीहरू शास्ताको गौरवको कारण सोधन हिचकिचाइरहेका छौं । भिक्षुहरू हो ! जसरी एक मित्र अर्को मित्रसित सोधने गर्दछ, त्यस्तै तिमीहरू मसित सोध ।" "सहायकोपि भिक्खवे सहायकस्स आरोचेतूति ।" शास्ता उच्च आसनबाट ओर्ली शिष्यहरू समान भईमा बस्नुहुन्छ । वहाँलाई चिन्ता छ कि कतै वहाँको विशाल लोकोत्तर व्यक्तित्व शिष्यहरूको कल्याणमा बाधक नबनोस् । अतः वहाँ उनीहरूका सखा बन्नुहुन्छ ताकि शिष्यले निःसंकोच भावले वहाँसित सोधन सकोस् । धर्मस्वामीको यो विनम्रता मनुष्यधर्मको आधारभूमि हो । भगवान् बुद्धले आफूलाई भिक्षुहरूको 'कल्याण-मित्र' भन्नुभएको छ, जुनले वहाँको मानवीय सहदयता तथा विनम्रतालाई सूचित गर्दछ । वहाँ आफ्ना शिष्यहरूको शास्ता हुनुहुन्छ र त्यसभन्दा बढी वहाँ उनीहरूको कल्याण-मित्र हुनुहुन्छ । "आनन्द ! म कल्याण-मित्रलाई पाई जन्म-धर्मा, प्राणी जन्मबाट विमुक्त हुनजान्छ ।" "मम हि आनन्द कल्याणमित्तं आगम्म जातिधम्मा सत्ता जातिया परिमुच्चन्तीति ।"

एक अर्को दृश्य पनि भगवान्को परिनिर्वाणको समयको हो । चुन्दकर्मारपुत्रकहा भगवान्ले अन्तिम भोजन गर्नुभएको थियो । त्यसपछि नै भगवान्लाई रगत बग्ने कडा बिमारी उत्पन्न भएको थियो, जुन वहाँको शरीरान्तको कारण बन्यो । तथागतलाई चुन्दकर्मारपुत्रको हृदयको ठूलो ख्याल थियो । उपासकलाई यो अपसोच हुन सक्तथ्यो कि त्यहाँ भोजन गर्दा नै भगवान्को परिनिर्वाण भयो । यसैले देह त्याग गर्नुपर्दै

भगवान् आनन्दलाई आदेश दिनहृन्छ, "आनन्द ! चुन्दकर्मारपुत्रको यस चिन्तालाई तिमी हटाऊ र भन्नु आयुष्मन् ! तिमीलाई धेरै लाभ छ, तिमीले ठूलो लाभ कमायौ कि तिमो भोजन गरी तथागतलाई परिनिर्वाण प्राप्त भयो । आनन्द ! चुन्दकर्मारपुत्रको चिन्तालाई तिमी हटाऊ ।" जसको हृदयमा अगाढ करुणाको अधिवास थियो, वहाँ यस्तो किन भन्दैन ?

कतिको क्रियाशील थियो तथागतको जीवन ! जुन रातमा वहाँको परिनिर्वाण भयो र जब वहाँ अस्वस्थ तथा क्लान्त शश्यामाथि पडिरहेको थियो, वहाँले रातको पहिलो प्रहरमा कुशीनगरका मल्लहरूलाई उपदेश दिनुभयो, बीचको प्रहरमा सुभद्रलाई र पछिल्लो प्रहरमा भिक्षुसंघलाई उपदेश दिई विहान सबैरै महापरिनिर्वाणमा प्रवेश गर्नुभयो । यो सुभद्रको लागि थियो, जसलाई मध्य रातमा उपदेश दिनको लागि भगवान्ले त्यस अवस्थामा समय निकाल्नुभयो ? सुभद्र एक परिवाजक थियो, जो आफ्ना शंकाहरू लिई त्यस विषम घडीमा भगवान् बुद्धिसित मिल्न आएको थियो । आनन्दले उसलाई यसो भनी रोकि दियो, "सुभद्र ! तथागतलाई तकलीफ नदेउ । भगवान् थाकुनुभएको छ ।" भगवान्ले भित्रैबाट आनन्दको कुरा सुन्नुभयो । वहाँले आनन्दलाई भन्नुभयो, "होइन आनन्द ! सुभद्रलाई मनाही नगर, सुभद्रलाई तथागतको दर्शन पाउनदेउ । उनले परम ज्ञानको इच्छाले सोधन चाहेको छ । तकलीफ दिने उसको इच्छा होइन । सोधेपछि जे मैले उसलाई भनुला, त्यसलाई ऊ छिई जान्ना ।" मध्यरातमा त्यस अवस्थामा, सुभद्रलाई पनि तथागतसित उपदेश सुन्ने सौभाग्य मिल्यो । अधिकारी शिष्यलाई उपदेश गर्नको लागि तथागतसित कुनै कुसमय भनेको हुँदैन ।

उनी एक बडो दुखी स्त्री थिइन् । पति, पुत्र सबै तीनका परिवार नष्ट भएको थियो । शोकाकुल भई उनी पागल भई हिँडै थिइन् । कपडा लाउने होश उनीमा कहाँ थियो ? उनी

नागै हिँडै थिइन् । नाम उनको पटाचारा थियो । एक दिन घुम्दै फिर्दै उनी जेतवनाराममा नै आइ पुगिन्, जहाँ भगवान् रहनुभएको थियो । सीधा विहारतिर आइरहेकी ती नगन उन्मत्त स्त्रीलाई देखी मानिसहरूले भने, "यो पगली हो, यसलाई यतातिर आउन नदेउ ।" तर, भगवान्ले उनीहरूलाई रोक्दै भन्नुभयो, "तीनलाई नरोक ।" जब स्त्री नजिक आइपुगिन् भगवान्ले भन्नुभयो, "भगिनी ! स्मृति लाभ गर ।" स्त्रीलाई केही होश आयो मानिसहरूले तिनीतर्फ कपडा फ्याँकिदिए, तिनले त्यो कपडा ओढेर धुरु धुरु रुन लागिन् । भगवान्ले भन्नुभयो, "पटाचारे ! चिन्ता नगर । शरण दिन समर्थ व्यक्तिकहाँ नै तिमी आएकी छौ ।" भगवान्ले आफ्ना उपदेशामृतले उसको शोकलाई हटाइदिनुभयो र उनी एक प्रमुख साधिका बनिन् । करुणा, विशेषतः स्त्रीजातिप्रति, जसको जीवनलाई भगवान् पुरुषको जीवनभन्दा बढी दुःखमय मान्नुहुन्थ्यो, तथागतको स्वभावको एक प्रमुख विशेषता थियो ।

तथागतले आफ्नो व्यक्तिलाई धर्मको रूपमा हटाइदिनुभएको थियो । राजा प्रसेनजित तथागत प्रति अपूर्व सत्कार प्रदर्शित गर्दथ्यो, अनेक देश तथा विदेशका मानिसहरू तथागतको पूजा गर्दथे । यसको कारण स्वयं भगवान् बुद्धको मान्यता अनुसारको धर्म नै थियो । तथागत उत्पन्न होस् या नहोस् धर्म-नियामता रहिरहन्छ, यस्तो वहाँको भनाइ थियो । यसले आफूपछि धर्मको शरणमा नै वहाँले भिक्षुसंघलाई छोडैनुभएको थियो । परिनिर्वाण प्राप्त गर्नुभएको समय वहाँले भावनापूर्ण शब्दमा आनन्दलाई भन्नुभएको थियो, "आनन्द ! शायद तिमीलाई यस्तो लाग्ला कि हाम्रो शास्ता त जानुभयो । अब हाम्रो शास्ता छैन । आनन्द ! यस्तो नसम्भ । मैले जुन धर्म र उपदेश गरेको छु, त्यही मेरोपछि तिमीहरूको शास्ता हुनेछ ।" भगवान् चाहनुहुन्थ्यो कि वहाँको शिष्यहरू वहाँसित नछुटोस् । वहाँको 'आत्मदीप, 'आत्मशरण' बन्ने उपदेश थियो । यसले जब

किंतु जीवन का मुख्य धर्महरू बौद्धधर्म को रूपान्तर हो ?

"ज्ञानी सकी "सीखधर्म" गिरावची उठा हिं लिङ्ग न प्रिय
उम्मीद अपने लिंगाकाम का अपनावाला
लगाए कर लिंग कमान लिंगाव। इ नी प्र
सीखधर्म बौद्धधर्मनाट रूपान्तरण भएका
धर्महरूमध्ये एक भएको देखिन्छ । यस धर्मको
वर्णन गर्नु पहिले अरु एक दुइवटा धर्महरूको
वर्णन गर्नु अतिआवश्यक छ । ती हुन नाथपन्थी
सन्तपन्थी । यी पन्थीहरूको संक्षिप्त वर्णन यस
प्रकारका छ -

पुरातत्त्वनिबन्धावलीमा राहुल सांकृत्यायनले
ठाउँ ठाउँमा नाथपन्थीसम्बन्धमा छोटो छोटो
जानकारी दिएका छन् । "मुसलमानहरूको प्रहार
और अपनी भित्री निर्बलता आँ के कारण बौद्ध
धर्म विलीन होने लगा, उसके शिक्षा गहनकर
आत्मरक्षार्थ नाथपन्थी धीरे धीरे अनीश्वरवाद से
ईश्वरवादी होने लगा ।" अर्को एक व्यानमा
राहुल सांकृत्यायन भन्नुहुन्छ, "नाथपन्थी चौरासी
सिद्धोंमें सोही निकला है ।" यो अनाइवाट के देखन
आयो भने चौरासी सिद्धबाट निक्लेर नाथपन्थी
स्थापना गरिसकेपछि मात्र अनीश्वरवादी बन्न
गएको देखिन आयो ।

राहुल सांकृत्यायन आफैले लेख्नुभएको
अर्को "वज्रयान और चौरासी सिद्ध" भन्ने लेखमा
वहांले उल्लेख गर्नुभएको छ कि महम्मद
विनवित्यारद्वारा बौद्धधर्मलाई नष्ट गरेपछि
विक्रमशीला विहारको शाक्य श्री भद्रलाई सन्
११९९ मा भोट लग्यो । यस समयसम्ममा वज्रयान
सिद्धसम्प्रदायबाट टुक्रेर नाथपन्थी सम्प्रदाय खडा
भएको त्यस लेखमा केही उल्लेख भएको देखिदैन ।
मुसलमानहरूको आक्रमणभन्दा पहिले भारतको
कुनै प्रान्तमा वज्रयानको पतन अथवा कमजोरी
नभएको अर्को लेख "बौद्धधर्मका उत्थान और
पतन" भन्ने किताबमा उल्लेख गर्नुभएको छ र
यसको प्रगति भएको उल्लेख गर्नुभएको पाइन्छ ।
त्यसकारण नाथपन्थी मुसलमानहरूको आगमन

पश्चिमात्र स्थापना भएका सम्प्रदाय हुनुपर्छ ।
यसबाट के पैष हुन आयो भने आत्मरक्षार्थ
वज्रयानीहरू विस्तार विस्तार नाथपन्थी बन्न गए र
अनीश्वरवादबाट ईश्वरवाद हुनगयो । यसले के
देखिया भन चाह वज्रयानीसिद्ध होस चाह नाथपन्थी
तै अनीश्वरवादिहरूलाई हिन्दूसम्प्रदायले लखेट्न
प्रयास गर्न्यो । त्यसकारण बौद्धसिद्धहरूलाई
अनीश्वरवादबाट ईश्वरवाद र नाथपन्थी
बनाएका मुसलमानहरूले होइन हिन्दूहरूले तै हो
किन भन्न हिन्दूहरू र बौद्धहरूको मुख्य मतभेद
अनीश्वरवाद र ईश्वरवाद अनि अनात्मवाद र
आत्मवादमा केन्द्रित भएको छ । स्मरणहोस
वज्रयानबाट नाथपन्थीमा व्यरिएका नाथपन्थी
सम्प्रदायले केवल अनीश्वरवादबाट ईश्वरवादमात्र
निर्भई अनात्मवादबाट आत्मवादीको साथसाथै
वज्रयानको गुह्यक्रिया अथवा चर्या मैथुनक्रियावाट
समेत अलग हुनुपर्ने बाध्यता दिएको पाइन्छ । यी
यथोर्थ क्रियाहरूमा मुसलमानहरूले वज्रयानीहरूलाई
बाध्यगराएका होइन, हिन्दूहरूले गराएका हुन् ।
यसमा कुनै शका तै छैन तर यससम्बन्धमा
"चौरासी बौद्ध सिद्ध" किताबको लेखक रसिक
विहारीले महसूस गरेको आपत्तिलाई पनि एक
नजार पुऱ्याउँ । यो यस प्रकारका छ-

रसिक विहारी आपनो किताबमा यसरी
उल्लेख गर्नुहुन्छ- "चौरासी सिद्धों में से किन
किनको हम बौद्ध सिद्ध कह सकते हैं और किनको
नाथसिद्धों की श्रेणीमें रख सकते हैं इसकेलिए
अभीतक प्रचुर एवं प्राणिक सामग्री उपलब्ध नहीं
हैं ।" उपलब्ध हुनुपनि कसरी यी चौरासी
सिद्धहरूमध्ये कितिले मुसलमानहरूको आक्रमणमा
ज्यान गुमाए, कति भागेर जङ्गल पसे, कतिले
हिन्दूहरूको दुर्व्यवहारले पनि जङ्गल पसे होलान् ।

कति नेपाल र तिब्बत गए । माथि उल्लेख भएको शाक्य श्री भद्र जस्तै गयो होला । अब वाकी भएका नाथपन्थी खडा गरेको तथ्य माथि नै उल्लेख भइसकेका छन् । यसमा नामूद सिद्धहरूमा नागार्जुन, गोरक्ष, चर्पट, नन्यधारी जालन्धर आदिनाथ चर्या (कण्डपा) आदि छन् भन्न सिद्धत्व प्राप्त भएको तर चौरासी सिद्धको गणनाको नाममा नपरेका सिद्धहरू मत्स्येन्द्रनाथ (नपालको कलणामय) गोरखनाथ, गहनीनाथ, निवृत्तिनाथ आदि सिद्धहरू छन् ।

नाथपन्थीको उदयको कारण मुसलमानहरूको आकमणबाट वज्रयानको पतनमात्रले नभई त्यसको पछाडि अदृश्य शक्तिहरूको ठूलो गतिविधि हुनसक्ने धेरै सम्भावनाहरू लुकिरहेको देखिन्छ कारण धर्म भनेको कुनै भौतिक पदार्थ जस्तो एक पटक नाश गरिसकेपछि सधैको निर्मित नाश हुने विषय होइन । यो नाश हुन्छ, पुनः उत्पत्ति हुन्छ । पुनः नाश हुन्छ फेरि उत्पन्न हुन्छ । स्वामी विवेकानन्दले उल्लेख गरे जस्तै जवसम्म दर्शन वाकी रहन्छ तवसम्म धर्म नाश हुइन । त्यसकारण मुसलमानहरूको आकमणको कारणमात्रले भारतभूमिमा बुद्धधर्मको नाश भएका होइन । भारतभूमिबाट बुद्धधर्म नाश भएको सम्बन्धमा राहुल सांकृत्यायनको भनाइलाई जान्न प्रयास गरौ ।

बौद्ध भिक्षुहरूको खास प्रतिष्ठा उनीहरूको सदाचार शिष्टता, शीलपालन ध्यानमा निर्भर छ । त्यसको बदला बौद्धहरूको गतिविधि मन्त्र, तन्त्र सिद्धि आदि अद्भुत ऋद्धिबलमा बढी ध्यान केन्द्रित हुन गएको पाइन्छ तर ती बलहरू तुर्कीका मुसलमानहरूको तलबारको धारअगाडि टिक्न नसकी चकनाचूर भयो । मुसलमानहरूलाई रोक्न नसकेको कारणले बौद्धप्रति भारतवासीहरूको आस्थामा ठूलो धक्का पुग्न गयो । जनताहरूले सिद्धहरूले आफूलाई ठूलो धोखामा राखेको महसूस गरे । फलस्वरूप मुसलमानहरूको आकमणबाट विनाश भएका विहारहरू पुनः

निर्माणगर्न भिक्षुहरूले जनताहरूमा हातफैलाए । तर जनताहरूले आफूले हजारौं वर्ष मदत गरिआएका भिक्षुहरूको मागलाई तिरस्कार गरे । पुनः निर्माण गर्न नसकेको कारण बुद्धधर्म र बौद्धहरू स्वतः नाश भए । यो हो राहुल सांकृत्यायनको भनाइ ।

राहुल सांकृत्यायनको यस भनाइलाई विचार गर्दा वज्रयानसिद्धहरूले मुसलमानहरूले नाश गरेका अपार संख्यामा भएका विहारहरू पुनर्निर्माण गर्न नसकेको कारणले नै बुद्ध धर्मलाई छोडेर नाथपन्थी स्थापना गरेर आफनो जिम्मेवारीबाट भिक्षुहरू अलग भएको प्रष्ट श्लिकन्छ । नाथपन्थी स्थापना गरेको मा हिन्दूहरूको कुतै दवाव नभएको अवगत गराउन प्रयास गरेको देखिन्छ तर माथि राहुल सांकृत्यायनले पुरातत्त्वनिवंधावलीमा उल्लेख गर्नुभएको यस वाक्य "आत्मरक्षार्थ नाथपन्थी धीर धीरै अनीश्वरवादीहरूलाई आत्मरक्षा गर्नको निर्मित ईश्वरवाद बन्नुपरेको यस माथिको भनाइबाट स्वतः प्रष्टभएको पाइन्छ । यसैबाट भन्नसकिन्छ कि वज्रयानी सिद्धहरू आत्मवादी हिन्दूहरूको दवावमा आएर नाथपन्थी बनेको हो । ईश्वरवादी आत्मवादी भावबाट मात्र पर्याप्त नभएर हिन्दू देवताहरूलाई पूजागर्नुपर्ने वाद्यतासमेत बनाएको पाइन्छ । हिन्दूहरूको यी सबै सिद्धान्तहरूलाई मानिसकेपछि पनि बौद्ध नाथपन्थीहरू र हिन्दूको बीचमा केही फरक भएको पाइन्छ र थुप्रै फरक छन् । यी बौद्ध नाथपन्थीहरूलाई थुप्रै हिन्दूस्कारहरू लादिए पनि उनीहरू बौद्ध संस्कारबाट नै जीवित भएका पाइन्छन् । यो भाव चौरासी बौद्ध सिद्धको लेखक रसिक विहारी मंजुलले यसरी व्यक्त गर्नुहुन्छ-

"अभी कुछ ही वर्ष पूर्व प्रकाशित नाथ सिद्धोंकी वाणीयों के देखने से यह पता चलता है कि जो रचनाएँ इसमें संगृहीत हैं वे लभग एक ही

आनन्दले भगवान्‌को परिनिर्वाणको समय वहाँसित सोधे कि 'तथागतको शरीरप्रति हामी के गरै' त वहाँले यही उत्तर दिनुभयो, आनन्द ! तथागतको शरीरको पूजाबाट तिमी अलग रहन् । 'अव्याकृत तुम्हे आनन्द होथ तथागतस्स सरीर पुजाय ।' तथागत आफ्नो शरीर-पूजा चाहनुहुन्छ । वहाँ चाहनुहुन्छ कि हामी सच्चा मार्गमा लागुन, तथागतले आफ्नो व्यक्तित्वलाई धर्ममा लीन गरिदिनुभयो । यो वहाँको अनासक्ति थियो । वहाँले धर्मलाई हुङ्गा समान तर्नको लागि, नकि पकडिराख्नको लागि बताउनुभयो, तब वहाँले धर्मबाट आसक्ति छोडिदिने उपदेश दिनुभयो । संघलाई धर्मको शरणमा छोडिदिनुभयो र धर्मसित बुद्धले एकाकार गर्नुभयो । पछि प्रयोजन पूरा भएपछि धर्मलाई पनि छोडिदिन आदेश दिनुभई भगवान्‌ले त्यस अनासक्ति योगको उपदेश दिनुभएको छ, जुन यस लोकको सीमापारी नै देख्न सकिन्छ ।

महापुरुषहरूको जीवन-कालमा नै वहाहरूको दैवीकरणको प्रवृत्ति प्रायः देख्न थालदछ यसप्रति वहाँ बडो सचेत हुनुहुन्थयो । वहाँ चाहनुहुन्नथयो कि लोकोत्तर दैवी पुरुषसरह वहाँको पूजा होस् या गुरुवाद वहाँको धर्ममा फैलियोस । एकचोटि वहाँको महाप्रज्ञा शिष्य धर्मसेनापतिले वहाँसित आफ्नो मन्तव्य प्रकट गन्यो, "भन्ते ! मेरो यस्तो विश्वास छ कि सम्बोधिमा भगवान्‌भन्दा ठूलो कुनै अर्को श्रमण या ब्राह्मण थिएन, नहोला । न यस समय छ ।" भगवान्‌ले उल्टो हात लिई सारिपुत्रलाई भन्नुभयो, "सारिपुत्र ! तिमीले धेरै उद्गार वाणी बोल्यौ । बिल्कुल सिंहनाद नै गन्यौ । सारिपुत्र ! अतीत कालमा जो सबै ज्ञानी पुरुषहरू थिए के तिमीले ती सबैलाई आफ्नो चित्तले जानि लिएका छौ ?" सानो स्वरमा सारिपुत्रले उत्तरदिनु भयो, "छैन भन्ते !" यस प्रकार वर्तमान र भविष्यका ज्ञानीहरूको सम्बन्धमा सोङ्खा पनि सारिपुत्रले "छैन भन्ते !" भन्नुपन्यो । सारिपुत्र ! जब तेरो

अतीत, वर्तमान र भविष्यका ज्ञानीहरूको सम्बन्धमा ज्ञान छैन भने तिमीले यो उद्गार वाणी किन बोल्यौ ?"

यससम्बन्धमा एक महत्त्वपूर्ण प्रसंग अरू पनि छ । वक्षलि नामक वहाँको एक अनुरक्त भिक्षु शिष्य थियो । एकचोटि वक्षलि विरामी भयो । उसले आफ्नो एक साथी भिक्षुद्वारा इच्छा प्रकट गन्यो कि वहाँ भगवान्‌को दर्शन गर्न चाहनुहुन्छ । भगवान् उसको इच्छालाई पूरा गर्नको लागि उसकहाँ जानुभयो । टाढैबाट भगवान् आउदै गरेको देखेर वक्षलिले वहाँको सम्मानार्थ एवं वहाँलाई आसन दिनको लागि चारपाईबाट उठ्ने चेष्टा गर्न लागे । भगवान्‌ले करुणापूर्वक उसलाई रोक्दै भन्नुभयो कि अलग आसन तयार छ, तिमीलाई हलचल गर्नु आवश्यक छैन ।

(क्रमशः)

जय नमः श्री बुद्ध भगवान्

-अनु. दिव्यरत्न

जय नमः श्री बुद्ध भगवान् लुम्बिनी बनमा जानुभो ॥

ब्रह्माले बढारिलग्यो, सरस्वतीले वस्त्र ओङ्क्षाइलग्यो ॥
अलकापुरिका राजा कुवेरले धन-द्रव्य ओङ्क्षाएर लग्यो ॥

वापुदेवले पंखा हम्कायो, अग्निदेवले धूपादि बाल्यो ॥

वरुण नाम नागराजाले जलधारा तुर्काइलग्यो ॥

महादेवले डमर बजायो, नारायणले शांख फुक्यो ॥
जन्मराजाले दण्ड समाती मार्गमा बाधा हटाइदियो ॥

इन्द्रले छत्र ओढायो, भिक्षुगणले चामर हस्मिकिए ॥
आकाशबाट फूल वर्षाई आनन्दरसले जानुभयो ॥

नकृत्य ज्ञानीजन र भक्तजनका पूजाभाव लिनुभो ॥
शोषनागको शरीरमाथि आसन ग्रहणगर्नुभयो ॥

श्री सुरेन्द्र महाराजाको वन गजरत्न साल उही भो ॥
हामी सबै अज्ञानीजन गुरुसमक्ष शरण प्रभुको ।

प्रकारका है किन्तु इनके स्वार्थता औ मे हमें महादेवजी, पार्वतीजी, रामचन्द्रजी, लक्ष्मणजी, दत्तजी और हणवतजी जैसे पौराणिक नाम भी मिलते हैं जिनके आधारपर यह कहना कठिन है कि ये नाम किन विशिष्ट व्यक्तियों को सूचित करता है।” यसमा आश्चर्य हुनुपर्ने खास कारण नभई यो प्रष्ट नै भएको पाइन्छ। त्यो के हो भने नाथपन्थी सम्प्रदाय स्वयम् नाथपन्थीहरूले स्थापना गरेको सम्प्रदाय नभई यो बलपूर्वक लादिएको सम्प्रदाय भएको प्रष्ट छ। त्यसकारण यस सम्प्रदायमा इज्जत प्रतिष्ठा भएको पाइदैन। नयाँ पुस्ताहरू आफ्नो नामको पछाडि अथवा आफ्नो नाममा नाथपन्थी जोड्न उपस्थित भएको अनुभव गर्दछ। यसरी नाथपन्थी स्वप्रतिष्ठित नभई परनिर्भित सम्प्रदाय जुन साधारणमा समेत छाप पर्न गएको कारणलाई लिएर त्यस सम्प्रदायाबाट पुनः रामानन्द र कबीर अलग भएर सन्तपन्थीको स्थापना गरेको देखिन्छ।

यस सन्तपन्थीको खास गतिविधिलाई विचार गर्दा यो सम्प्रदायले वज्रयानी सिद्धहरूको खास आदर्शलाई तिलाङ्गली दिई पुनः महायानको आदर्शलाई नै अपनाएको पाइन्छ। यतिभात्र होइन आत्मवादी ईश्वरवादी भएर पनि महायानी वज्रयानीहरूले हिन्दूहरूलाई जुन प्रकारले आलोचना गर्ने हो त्यस शैलीलाई पुनर्जागरण गरी महायान भावनालाई नै अपनाएको पाइन्छ। यो भावना हामी सन्त कबीरको तलको कविताबाट बुझ प्रयास गरै। कोटि कोटि तीरथ करें, कोटि कोटि करू धाम। जब तक साधु न सेवई तब तक काचा काम॥

भावार्थ- करोडौं तीरथ धाम गरेपनि खास मुक्ति पाउनेछैन, जबसम्म सन्त साधुहरूले देखाएको मार्गमा जाने छैन।

आशा वासा सन्तका, ब्रह्म लिखें न वेद। पद्मदर्शन खटपटकरें, विरला पावे भेद॥

भावार्थ-सन्तहरूले पार गर्ने पट्पारमिताको ज्ञान न ब्रह्माले जान्छ न वेदबाट नै जान्छ, त्यो केवल सन्तहरूले मात्र जान्छ।

वेद थके ब्रह्मा थके, थके सेस महेस। गीता हूं की गत नहीं, संतकिया परवेस॥

भावार्थ-सन्तहरूले परवेस गर्ने पट्पारमिताको ज्ञान प्रकाश पार्न वेद थाक्यो, ब्रह्मा थाक्यो, महेश थाक्यो तथा गीताले पनि बताउन सकेन।

यो पट्पारमिता महायानको पारमितापूर्ण गर्नुपर्ने पारमिताको अंश हो।

साधु चाल जु चालई साधु की चाल। विना साधन तो सुधिनहिं, साधु कहासे होय॥

सुन्दर आचरण (शीलाचरण) जसले गर्दै त्यसलाई साधुभन्न सकिन्छ, विना ध्यानले मनलाई बसमा राख्न सकिन्न, मन नै बसमा राख्न सकिन्न भने त्यो कसरी साधु बन्न सक्छ।

और देव नहिँ चित बसें, मन गुरु चरण वसाय। स्वल्पाहार भोजन करू, तृष्णा-दूर पराय॥

कल्पित देवदेवताहरूको मनमा कल्पना नगरन् आफ्नो मनलाई गुरुको चरणमा अर्पी गरुन् अल्पहारी बनेर तृष्णालाई त्यागन्।

यो अल्पहारी बुद्धको एक उपदेश हो र बुद्धले भिक्षुहरूलाई यसरी भन्नुभएको छ—“भिक्षुहरू हो म विकाल भोजनबाट विरत रहेको कारणले स्वस्थ छु। निरोगी छु। शरीर सुगठित भई सुखपूर्वक विहार गर्दै। तसर्थ तिमीहरू पनि विकाल भोजनबाट विरत होओ।

म.नि. कीटागिरिसुत्त

इतिहासमा सर्वप्रथम अस्पताल र पशु चिकित्सालय स्थापना गर्ने श्रेय मगध सम्राट् अशोकलाई छ।

बुद्धधर्मको विशेषता

बुद्धधर्मको प्रमुख विशेषतामध्ये एक अनित्य, दुःख र अनात्मको दर्शन हो । यस संसारमा कुनै चिज वा व्यक्ति स्थिर समान भएको हुँदैन । संसारमा कुनैपनि नित्य छैन, सबै अनित्य छ । संसारका सबै वस्तु परमाणुद्वारा संयोजित भएको हो र । त्यसकारण सबै वस्तुप्रति फल प्रवाहमय, गतिशील छ र क्षण क्षणमा परिवर्तनशील हुन्छ ।

यस संसारमा कति न कति धर्मको संस्कार छन् ती सबै हेतुद्वारा परिचालित छन् । हेतुपत्यय विना यहाँ केही पनि छैन । भगवान् बुद्धले यस हेतुको विश्लेषण गरी हेन्भयो र यस हेतुको निरोध गर्ने उपदेश दिनुभयो । यसरी बुद्धधर्म दुःख निरोधको धर्म, निर्वाण धर्म भयो ।

अनित्य, दुःख र अनात्मवादलाई नजानेसम्म ईश्वरवाद, गृन्थप्रमाणवाद र आत्मवादमा जीवन खोजेर प्राप्त गर्न सकिन्न ।

मनुष्यले विचार गर्न सकेको छैन कि कुन ईश्वर हो ? वास्तवमा यो संसार ईश्वरको मायामात्र हो । नबुझी, नजानी, नहेरी व्यर्थमा मानिस कुदिरहेको छ । अज्ञानको भावना बोकी हिडिरहेको छ । नेपालमा जन्मेको भगवान् बुद्धले सारा मनुष्यहरूको लागि ज्ञानको कुरा छोडेर जानुभएको छ । भगवान् बुद्धले भन्नुभएको छ-मनुष्यको नाथ आफै हो ।

युद्ध अथवा शान्ति मानिसको स्वभावमा निर्भर हुन्छ । शान्ति चाहेको खण्डमा स्वयं मानिसले नै ल्याउन सकछ । आफू शान्त भएमा अरूलाई शान्त गराउन सकिन्छ । यसरी एक अर्कागमाथि शान्तभाव भयो भने शान्ति खोज्न कही जानुपर्ने आवश्यकता छैन । मानिसको विचार राम्रो हुनुपर्दछ । मिल्नुपर्दछ । अनिमात्र शान्ति पाइन्छ । शान्ति खोजेर पाउन सकिन्न र

-श्रामणेर सासनरतन भेटाउन पनि सकिदैन । शान्ति पाउनलाई ज्ञानको ज्योति उमानुपर्दछ । ज्ञानका कुराहरू बुझनुपर्दछ । यस कुरालाई बुझन र ज्ञानको कुरा सिक्न बुद्ध र धर्मको शरण जानुपर्दछ ।

व्यक्ति सुख, दुःखको भागी आफै भएको हुन्छ । सुखको भोग गर्नको लागि राम्रो धर्मको विचारमा मन लगाउनुपर्दछ । यस प्रसंगमा भगवान् बुद्धको उपदेश सम्झ्नु राम्रो हुन्छ । मनुष्य भएर जन्मनु नै दुःखको मूल कारण हो । मानिसमा दुःख नै दुःखले भरिपूर्ण हुन्छ । मृत्यु हुनु, रोगी हुनु, मन परेको नपाउनु, मन नपरेको भइरहनु, मनपर्ने व्यक्तिसंग विछाँड हुनु, मन नपर्ने व्यक्तिसंग बस्नुपर्ने र बूढो भएर बस्नुपर्ने यी सबै दुःख हुन् । मानिसमा कामाश्रव (कामरूपी मल) उत्पन्न हुन्छ । त्यसबाट बृद्ध भई भव आश्रव (जन्म हुने रूपी मल) उत्पन्न गरिदिन्छ । यसबाट पनि बृद्ध भई अविद्या-आश्रव (अज्ञानरूपी मल) उत्पन्न गरिदिन्छ । यसरी अविद्या आश्रव वृद्ध गरिदिएको धर्म मनसिकरणीय हुँदैन ।

बुद्धधर्ममा अविद्याको अर्थ-अनित्य, दुःख र अनात्म नजानेको भनी बुझिन्छ । फेरि, जहिले मानिसले यसलाई अनित्य, दुःख र अनात्म भनेर बुझ्छ त्यसबेला व्यक्तिले आफैले निर्वाण प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

राज्याभिषेकको १० वर्ष पछि (ई.पू. २५५) समाट अशोकले बुद्ध शासनमा अंश लिने हेतुले आपनो छोरो महेन्द्र र छोरी संघभित्रालाई भिक्षु र भिक्षुणी बनाएको थियो ।

धर्म

संसारमा भएका अनगिन्ती शब्दहरूलाई शब्दकोष पलटाएर हेर्ने हो भने यस दुई अक्षरले बनेको धर्म जस्तो गम्भीर शब्द अर्को पाउन सकिन्न। यसभित्र शान्ति पनि छ र क्रान्ति पनि छ। यसै दुई अक्षरले बनेको शब्दले विश्व ब्रह्माण्डलाई समेटिराखेको छ। भारतका प्रधानमन्त्री जवाहरलाल नेहेरूले दिनुभएको एक प्रवचनमा भन्नुभएको थियो कि मानिसले दुइटा कुरा अपनाउनुपर्छ, एउटा युद्ध स्वयंको र अर्को बुद्धको बाटो। बिना शान्ति क्रान्ति आउदैन बिना क्रान्ति शान्ति आउदैन।

क्रान्ति भन्नाले चञ्चलता, अस्थिरता, अशान्त भन्ने बुझ्न्छ। क्रान्ति पनि दुई प्रकारका हुन्छन्, एक बाहिरी क्रान्ति र अर्को भित्री क्रान्ति। बाहिरी क्रान्ति भन्नाले ठूला ठूला युद्ध, जुलुस, बम विष्फोटन भन्ने बुझ्न्छ। भगवान् बुद्धको विचारधारामा बाहिर जितिसुकै उथल पुथल भएपनि त्यो ठूलो कुरा होइन त्यो स्वाभाविक प्रक्रिया हो। त्यसलाई रोक्ने प्रयासमात्र गरिन्छ तर रोक्न सक्दैन। केही मात्रामा सुधारमात्र गर्न सकिन्छ बाहिर समय अनुसार ऋतु परिवर्तन भए जस्तै विभिन्न परिवर्तन आइरहन्छ। यिनीहरूको तुलनामा भित्री क्रान्ति ठूलो हुन्छ भन्नुभएको छ, त्यो कसरी भने घरमा कहिले काही घरका सदस्यहरूबीच मतभेद पैदा हुनसक्छ। त्यस्तो बेलामा शारीरिक रूपमा हेर्दा स्वस्थ नै भएपनि अस्वस्थ, आलस्य र निराशाको अनुभव भइरहेको हुन्छ। यसलाई भित्रको क्रान्ति भनिन्छ। यस्तो अवस्थामा मनमा यति आँधी तूफान आइरहेको हुन्छ जुन क्रान्तिको अगाडि विशाल सेना भएको युद्ध पनि तुच्छ हुन्छ यसमा 'म' भन्ने शब्द नै अग्र हुन्छ। साधारण भन्दा साधारण कुरा पनि यसै धर्मको कारणले

हुन्छ भने ठूलो भन्दा ठूलो बीज पनि धर्मकै कारणले गर्दा हुन्छ।

धर्मभित्र क्रान्ति र शान्ति भए जस्तै न्याय र अन्यायका साथै अन्धकार र प्रकाश पनि हुन्छ। यदि हामीले धर्म शब्दलाई शुद्ध पवित्र अर्थमा लियौ भने यसले प्रकाशतिर लैजान्छ। यदि धर्म शब्दलाई दूषितरूपमा लियौ भने संसारलाई अन्धकारतिर लैजान्छ।

धर्म भनेको कुनै मन्दिर, मस्जिद, विहार, गुम्बामा हुदैन। यो मनमा हुन्छ। हाम्रो मन नै धर्मको थलो हो। एकजना विद्वान्ले भन्नुभएको थियो कि विश्वयुद्ध भन्ने कुरा मनबाट शुरू हुन्छ भने विश्व शान्ति पनि मनबाट नै शुरू हुन्छ। प्रत्येक व्यक्ति पनि क्रान्तिबाट जन्म भएको हुन्छ। यदि हामीले धर्मको मर्म बुझन सकेनौ भने क्रान्तिबाट क्रान्ति जन्म भइरहन्छ। हामी क्रान्तिबाट जन्मेपनि हाम्रो वास्तविक उद्देश्य क्रान्तिलाई जन्म दिनु नभई शान्तिको बाटो पहिल्याउनु हो। यसै कारणले गर्दा शान्तिको खोजीमा सिद्धार्थले गृहत्याग गर्नुभयो। यदि हामीले क्रान्तिको बाटो अपनायौ भने यस पृथ्वीमा मात्र क्रान्ति गरी राज्य नगरी पृथ्वी भन्दा बाहिर अन्तरिक्षमा पनि क्रान्ति गरी आफ्नो राज्य बनाएर सर्व शक्तिमान बन्न खोज्दौ। जब हामीले कुनै कुरा जान्न, सिक्न, बुझन र पढ्न खोज्दौ। त्यति बेला हामी मानिस भएको महत्त्व थाहापाउँछौ, जब कि यस्तो कुरा मानिसबाहेक अरू कुनै प्राणीले गर्न सक्दैन। त्यतिबेला हामीलाई सर्वश्रेष्ठ भएको अनुभव हुन्छ।

कुनै कारणवश घरमा दुई पक्षबीच झगडा भएको खण्डमा हामीले कुन तरिकाले व्यवहार गर्दा वा कस्तो भूमिका निभाउँदा ती दुवै बीच मेल हुन्छ भन्ने कुरा हामीले बुद्धको उपदेश

चिन्तन गरेर हेचौं भने हामीलाई थाहा हुन्छ । यही चिन्तनको कारणले गर्दा आफू मनुष्य भएर जन्मेको महत्व बुझ्छौं । आमा-बुबाले छोरा छोरीलाई धर्ममा डोहन्याउनमा ठूलो एवं गहन भूमिका हुन्छ भने त्यसै गरी छोरा छोरीको कर्तव्य पनि गलत बाटोमा गइरहेको आमा बाबालाई सही बाटोमा लान सके उहाँहरूले छोरा छोरी प्रतिगर्नुभएको कामको ऋण चुकाए बराबर हुन्छ । धर्मलाई बुज्न यसलाई हामीले विभिन्न दृष्टिले हेर्नुपर्ने हुन्छ । यदि घरपरिवारमा कुनै एक व्यक्तिमा करिब ७५% नै धर्मले राज्य भइरहेको छ । यही धर्मको क्रान्तिले गर्दा देश दुकिन्छ, घर दुकिन्छ तर यही धर्म बढै गएमा यो विश्व नै ऐटै घर जस्तै हुन्छ ।

आफूले आफूलाई चिन्न हामी हूलबाट अलिकति अलग्ग भएर बस्नुपर्छ र सोच्नुपर्छ, कि मेरो भूमिका के हुन्छ । यस्तो चिन्तनले गर्दा मनमा शुद्धी आउँछ र यो काम गर्नुहुन्छ र त्यो काम गर्नुहुदैन भन्ने छुट्याउन सक्छ । त्यसैले भगवान् बुद्धले भन्नुभएको छाकि रुखको फेदमा जानू, जङ्गलमा जानू अनि मात्र आफूले आफूलाई चिन्छौं तर आफ्नो भूल लुकाउने र अरूलाई मात्र दोष लगाउने कार्यले गर्दा जहाँ पनि अशान्ति भइरहेको हुन्छ ।

जसरी Atom भन्ने सानोभन्दा सानो पदार्थ पनि इलेक्ट्रोन, प्रोटोन र न्यूट्रोन गरी तीन चीज मिलेर बनेको हुन्छ भने धर्म पनि कुशल धर्म, अकुशल धर्म, अव्याकृत धर्म गरी तिन चीज मिलेर बनेको हुन्छ । धेरैजसो सधै भरि मानिसको मनमा या त राग हुन्छ या त देष हुन्छ । जसरी एटममा भएको इलेक्ट्रोन, प्रोटोन र न्यूट्रोनमध्ये इलेक्ट्रोनबाट प्रोटोन बाट न्यूट्रोन यानिकि तटस्थ भागमा पुग्छ । त्यसै गरी धर्ममा पनि कुशल धर्मबाट अकुशल धर्ममा गई अकुशल धर्मबाट अव्याकृत धर्ममा गएपछि शान्ति प्राप्त हुने हुन्छ । त्यस स्थानमा पुगेको व्यक्तिलाई नत दुःखले

रुवाउन सक्छ न त सुखले नै हंसाउन सक्छ । त्यस्तो स्थितिमा हाम्रो मन शान्त हुन्छ । जब मान्छे रुन्छ त्यसबेला उसले धर्मको अर्थ बुझेको हुदैन । जब हामी धर्मको अन्तिम मर्ममा पुर्खौं तब आँसु बन्द हुन्छ, न उसमा खुशीको रहर नै हुन्छ न दुःखको आँसु नै हुन्छ ।

कुनैपनि व्यक्तिमा धर्म हुनु अनिवार्य छ । यसले मानिसलाई मानिस बनाउँछ । यदि धर्म छैन भने मान्छेलाई पनि पशु बनाइदिन्छ । धर्मको ज्ञानले मान्छेलाई पूर्ण बनाउँछ । त्यसैले बुद्धलाई सम्मासम्बुद्धस्स भनिन्छ । त्यसैले वहाँ सबैको पूज्य हुनुहुन्छ । वास्तवमा धर्म भनेको नै पूर्णता (Perfectness) हो । यसमा केही कमीकमजोरी हुदैन । मान्छेमा धर्म नभए अपाङ्ग जस्तै हुन्छ । धर्मको सुरुवात पञ्चशील पालन गर्नुबाट हुन्छ र यो नै पूर्णताको आधार पनि हो । जसरी जग बलियो भयो भने घर बलियो हुन्छ, त्यसरी नै पञ्चशील बुद्धधर्मको जग हो । यी पाँचवटा शील पालन गर्न सके पनि मानिस श्रोतापन्न बन्न सकिन्छ । पञ्चशील नै सबैको लागि अनिवार्य गुण हो ।

कुनै पनि चीज एकैचोटि प्राप्त गर्न सकिन्न । यसको लागि पहिले सुन्नुपर्छ, त्यसपछि आफूले त्यसलाई चिन्तन गर्नुपर्छ र आफ्नो व्यवहारमा लागू गरी त्यसलाई पालन गर्नुपर्छ । बुद्धधर्ममा स्वतन्त्र चिन्तन छ, यसमा कुनै बन्देज छैन । बुद्धले भन्नुभएको मात्रै सबै मान्नुपर्छ भन्ने पनि छैन । वहाँले भन्नुभएको कुरालाई आफूले खोजीनीति गरेर त्यसमा भएको सत्यतालाई पत्तालगाएर त्यसलाई पालन गर्नुपर्छ । पानीमाथि कमल फुलिरहेको देखिन्छ । त्यो कमल पानी मुनिको माटोबाट मल जल प्राप्त गरी त्यसै जमिनलाई छोडेर पानीमाथि आएर फुल्छ । यो समाज पनि एक किसिमले पानीभित्रको सतह जस्तै हो । जहाँ राम्रा नराम्रा सबै थोक मिसिएको हुन्छ, त्यसै गरी पानी भनेको हाम्रो घर हो । जहाँ

रुद्याल राखनु पर्ने यी तीन कुराहरू

- नभुल्नु → ब्रह्म, राष्ट्र र मित्रलाई
 फक्दैन → गोली, बोली र प्राण
 पखदैन → समय, मृत्यु र ग्राहक
 सम्मान गर्नु → माता, पिता र गुरुहरूलाई
 दया गर्नु → भोको, पागल र बच्चालाई
 याद राख्नु → सत्य, वचन र धर्मलाई
 नजिस्काउनु → गुरु, गरिब र परस्तीलाई
 टाढा रहनु → अल्छी, हिंसा र निन्दाबाट
 उन्नति हुन्छ → विद्या, ईश्वर र परिश्रमले
 सानो नसम्झनु → रोग, कर्जा र शत्रुलाई
 भाइ-भाइमा दुश्मन → जग्गा, धन र स्वास्नीबाट
 छोड्नु → रिस, जुवा र रण्डीबाजीलाई
 छोड्न नसकिने → बुढि, चरित्र र सीपलाई
 एक पटक मात्र पाईन्छ → आमा, बाबु र जवानी
 संघर्ष गर्नु → स्वतन्त्रता, इमान र इज्जतको लाभ
 रामो व्यवहार गर्नु → नोकर, गरिब र ठूला व्यक्तिलाई
 लुकाउनु → स्त्री, धन र भोजनलाई
 ठृष्ण नगर्नु → अपाङ्ग, अनाथ र विधवादीन
 गर्न नभुल्नु → उपकार, उद्देश्य र उदारता

कुनै काम गर्नुहुन्छ र गर्नुहुदैन भन्ने बन्देज हुन्छ र विवेकशीलता हुन्छ । जब जब मनमा धर्मको भावना जाग्छ, त्यसबेला पानीमाथिको कमल जस्तै हुन्छ । जसरी कमल आफू फुलनुमा जमिन संग सम्बन्ध भएपनि त्यस जमिनलाई छोडेरै पानीको सहायताले माथि उत्रेर फुलन सफल छ, त्यसरी आफ्नो बोझिलो शरीरलाई पनि जमिनभन्दा माथि उठाएर जमिनमा नटेकिकन बाँच्न सकिन्छ ।

धर्मको उद्देश्यले शुद्ध धर्म धारण गर्नु हो शान्ति, स्वस्ति, कल्याण हुनु । अधर्ममा क्रान्ति, अकुशल अन्धकार हुन्छ भने सद्धर्ममा पवित्रता, शुद्धता, स्वच्छता (Purity of humanity) हुन्छ । जबसम्म पवित्रतामा पुग्न सकिन्न तबसम्म धर्म प्राप्त हुन सक्दैन । जब अधर्म मनमा हुन्छ तब युद्ध शुरू हुन्छ । त्यसै गरी मानिसको शरीरमा भएका ६ वटा ज्ञानेन्द्रियहरूमध्ये एउटाले गर्ने काम अर्कोले गर्न सक्दैन भने अर्कोले गर्ने काम अर्कोले गर्न सक्दैन । सबैको आ-आफ्नो काम हुन्छ । त्यस्ता धर्मको कुरा सुन्ने काम कानको हो । यदि तिनीहरूले आ-आफ्नो काम गरेमात्र पूर्णतामा पुग्न सकिन्छ । त्यसैले सबैभन्दा पहिले धर्मप्रतिको प्रतिष्ठित व्यक्ति बन्न सकेमा मात्र सत्यर्थ प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

धर्म विना कुनै राम्रो अवस्थाको सम्भव छैन । धर्म भनेको मानिसको सभ्यता (Civilization) हो । यसले मानिस कति सभ्य भयो भन्ने कुरा देखाइराखेको हुन्छ । यसको कुनै सीमाना छैन । साम्प्रदायिक धर्मभन्दा ठूलो धर्म मानवधर्म हो । धर्म भनेको नै जीवन जिउने कला हो । शान्तिभन्दा माथि उठेर पराकाष्ठमा जानसक्नु नै सत्यर्थ हो ।

संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरं अनुवाद यानाबिज्याः गु सफू 'विशाखा चरित
 निगूगु संस्करण कथं पिदने धुंकूगु दु । थुगु सफू बौद्ध परियति शिक्षाया प्यन्तु
 तरिंया पाठ्यक्रमय् दुथ्याः गु सफू खः ।

सफू दइगु थायः— आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू, यैं, फो. नं. २७१४२०

बुद्धको अन्तिम सन्देश

गौतम बुद्ध ८० वर्ष पुनर्भएपछि भिक्षु आनन्दलाई उहाले भन्नुभयो—“आनन्द ! अब मधेरै दिन बाच्चिन । मेरो शरीर थोत्रो गाडी चले जस्तै जसो तसो चलिरहेको छ । त्यसैले भविष्यमा तिमीले सम्झराख्नुपर्ने केही जरूरी कुराहरू भन्न चाहन्द्यु— म मरेपछि कसैले मेरो उपदेश वा शिक्षालाई आलोचना गरेपनि तिमीहरू (भिक्षुहरू) नरिसाउनू तर तिमीहरूले तिनीहरूको आलोचना र दोषारोपणको कारणलाई अवश्य पनि सोच्न र अध्ययन गर्न नबिसन् । मेरो शिक्षामा केही गल्ती र कमजोरी रहेको छ वा छैन, त्यस विषयमा अध्ययन गर्नु तिमीहरूको कर्तव्य हुनेछ । त्यस्तै कसैले मेरो शिक्षालाई प्रशंसा गरेको खण्डमा पनि तिमीहरू विना सोचिचारले धेरै खुशी नहुन् । प्रशंसाको कारणलाई बुझ्नु राम्रो हुनेछ । अर्थात् मेरो शिक्षामा कुनचाहिँ सत्य करो समावेश भएकोले प्रशंसा गरेको हो त्यसलाई पत्तालगाउनु राम्रो हुनेछ ।

आकङ्गमानो आनन्द संघो ममच्चयेन

खुदानु खुदकानि सिक्खापदानि समूहनतु ।

अर्थात्— आनन्द ! म वितिसंकेपछि मैले बनाएका ससाना नियमहरूलाई समयानुकूल फेरे पनि हुन्छ (छोडे पनि हुन्छ ।)

यसरी बुद्धले समय र ठाउँअनुसार जीवन विताउन सजिलो हुने गरी नियमहरू बनाउनुभएको छ । स्वयं बुद्धले पनि आफूले बनाउनुभएका नियमहरूलाई समयसापेक्ष हुने गरी बदल्नुभएको थियो । एउटा नियमलाई सदाकालिक र सबै ठाउँमा लागू गर्नेपर्दै भन्ने कुराले व्यावहारिक र सम्भव नहुने हुनाले त्यो अवैज्ञानिक पनि हुन जान्छ ।

एकपटक भिक्षुहरूले यसरी प्रार्थना गर्नुभएको थियो—“भो शास्ता ! छन्न भिक्षु धेरै

—भिक्षु अश्वघोष घमण्डी र अनुशासनहीन बन्नुभएको छ, त्यसैले उहालाई तपाईंले केही शिक्षा दिनुभए वेश हुन्यो । उहाले हामी जस्ता भिक्षुहरूको कुरा सुन्दैन र मान्दैन पनि ।”

गौतम बुद्धले भन्नुभयो—“छन्न भिक्षु म (बुद्ध) बाँचुञ्जेलसम्म पनि सुधैदैन । म मरेपछि भिक्षुसंघले छन्न भिक्षुलाई ब्रह्मदण्ड दिनू ।”

ब्रह्मदण्डको विषयमा स्पष्ट पार्नको लागि भिक्षुहरूले बुद्धसमक्ष प्रार्थना गरेपछि बुद्धले भन्नुभयो— “भिक्षुसंघले छन्न भिक्षुलाई सामूहिक बहिस्कार गर्नु अर्थात् उनलाई कसैले पनि केही कुरा नगरी वास्ता नगर्नु । अनि मात्र ऊ ठीक स्थानमा आउनेछ ।”

बुद्धले भन्नुभएको आज्ञा शिरोपर गरी भिक्षुहरूले छन्न भिक्षुलाई ब्रह्मदण्ड दिएपछि मात्र छन्न भिक्षुले आफ्नो गल्तीलाई महशूस गरी भिक्षुसंघसमक्ष क्षमा मागी अनुशासनप्रिय बन्न पुगे ।

यहाँ विचारणीय कुरो के छ भने बुद्धले छन्न भिक्षुलाई तह लगाउन सक्नुभएन । यो त एकदम अचम्मको कुरो देखियो तर बुद्धले नै भन्नुभएको छ ।

“सुद्धि असुद्धि पच्चतं नाभ्यमन्नं विसोधये” अर्थात्—“सुधिनु र नसुधिनु आ—आपनो मनको कुरो हो । कसैले कसैलाई सुधार्नु र तह लगाउने जिम्मा लिन सक्दैन । जसले आपनो गल्ती महशूस गर्न सक्छ, त्यही व्यक्ति मात्र सुधिन सक्छ ।” यस कुराले के बुझ्नेछ भने बुद्ध भन्ने वितिकै उहाँ अस्वाभाविक शक्तिशाली व्यक्तित्व हुनुहुन्न । त्यसैले उहाले हामीले चिताएको इच्छा पूरा गरिदिने जिम्मा लिन सक्नुहुन्न । उहाँ त एक असाधारण मानिसमात्र हुनुहुन्छ । जसले हामी जस्ता अज्ञानीलाई ज्ञानले भरिपूर्ण बाटोसम्म देखाइदिनुहुन्छ ।

त्यसैले बुद्ध द० वर्षको उमेरमा पुगनुहुँदा उहाँले आफू बूढो र अशक्त भएको महशूस गर्नुभयो ।

गौतम बुद्धले भिक्षुहरूसंग यसरी सोधनुभएको थियो—“सिया खो पन भिक्खवे । एक भिक्खुस्सपि कङ्गा वा विमति वा धम्मे वा संघे वा मग्गे वा पटिपदाय पुच्छ्य भिक्खवे मा पच्छा विप्पटि सारिनो अहुवत्थ-सम्मुखी भूतो नो सत्था अहोसी ने मयं सक्रिम्म भगवन्तं सम्मुखा पटि पुच्छितुं ।

अर्थात्-कुनै एक भिक्षुलाई बुद्धले दिनुभएको धर्म, मार्ग र संघको आचरण बारे शंका छ भने सोध । यसो गरेमा तथागत शास्ता जीवित अवस्थामा नबुझेका कुराहरू सोधन सकिएन भने पश्चात्ताप गरिरहनुपर्न छैन । यसरी सष्टरूपमा बुद्धले भन्नुभए पनि सबै भिक्षुहरू मौन भएर बसेका थिए ।

बुद्धको परिनिर्वाणपछि संगायना हुँदा मात्र बुद्धको जीवितमानकालमा उहाँले भन्नुभएको करा (समय र ठाउँअनुसार ससाना नियमहरू छोडेपनि हुन्छ) मा कुन कुन नियमहरूलाई त्याग्ने भन्ने बारे विवाद उत्पन्न भयो । निष्कर्पमा पुग्न सकेनन् । त्यसैले आनन्द भिक्षुलाई अरु थुप्रै अरहन्त भिक्षुहरूले यी शंकाहरूबारे बुद्धसंग किन नसोध्यको भनी दोप लगाए । यस घटनाले अरहन्त भिक्षुहरूको योग्यताबारे प्रश्न चिन्ह खडा गरेको छ ।

अहिलेसम्म पनि कहरपत्ती भिक्षुहरूको समूहले लोप भइसकेको भिक्षुणीसंघलाई पुनः खडा गरी बुद्ध शासनरूपी रथको चारबटै पांग्रालाई बलियो बनाउन चाहेको देखिँदैन । बुद्धको मनसाय नबुझेर होकि, सम्यक् दृष्टि नभएर यस्तो भएको हो बुझै गाञ्छो परिरहेको छ ।

एकपटक आनन्द भिक्षुले बुद्धसमक्ष प्रश्न राख्नुभयो—“बुद्धपछि भिक्षुसंघलाई कसले निर्देशन

दिने होला अर्थात् भिक्षुसंघको नेतृत्व कसले गर्ने होला ?”

बुद्धले भन्नुभयो—“आनन्द ! भविष्यमा अर्थात् मेरो जीवनपछि मेरो उत्तराधिकारी कोही हुनेछैन । मैले जुन शिक्षा दिएको छु त्यही पछि तिमीहरूको गुरु हुनेछ ।”

यसले के बुझिन्छ भने भगवान् बुद्ध साम्प्रदायिक भावनावाट मुक्त हुनुहुन्छ । यदि उहाँले आफ्नो उत्तराधिकारी राखिदिनुभएको भए अन्य धर्म जस्तै बुद्धधर्म पनि कहर साम्प्रदायिक बन्न सक्यो ।

भिक्षु आनन्द—“भो शास्ता ! तपाईंपछि हामीले तपाईंको शरीरप्रति कसरी पूजा सत्कार र सम्मान गर्ने ?”

भगवान् बुद्ध—“अव्यावटा तुम्हे आनन्द होथ, तथागतस्स सरीर पूजाय । इद्ध तुम्हे आनन्द सदत्थे अनुयुञ्जथ, सदत्थे अप्पमत्ता आतापिनो पहितत्ता विहरथ”

अर्थात्—“आनन्द ! तथागत (बुद्धको) शरीर पूजा गर्नमा चिन्ता र पीर नर्गनू । मेरो पूजा भन्नु नै राम्रो काममा सलग्न रहनु र सचै राम्रो चिन्तनमा सतर्क र साक्षात् भई बस्नु । मेरो शरीरको पूजा त गृहस्थीहरूले गर्नेछन् ।”

यही कुराले गर्दा युवावर्गले प्रश्न उठाउने गर्दा—“बुद्ध त मूर्ति पूजा विरोधी हुनुहुन्छ तर पनि आजका बुद्धधर्मालम्बीहरू धेरैजसो बुद्धमूर्ति पूजामा व्यस्त रहेको देखिन्छन् ।”

बुद्धमूर्ति पूजा त महायानीहरूको कोसेली तै हो नि । महायानीहरूले जनसमर्थनको लाई मूर्तिपूजा शुरू गरेको हो । थेरवादीहरूले चैति प्रतिस्पर्धाको लागि बुद्धलाई गुरुको रूपमा चूबा गर्न शुरू गरे । उता महायानीहरूले ईश्वर या देवताको रूपमा बुद्धपूजा गर्न लागे । जे होस् मूर्ति निर्माणले गर्दा बुद्धशिक्षालाई नै कहाउन्न

कहाँसम्म पुच्छाइदिएको छ भन्ने प्रमाण पाइएको छ । अफगानिस्तानमा त ठूलो बुद्धमूर्ति नै फेला पारेको छ ।

बुद्धले एकदिन आनन्द भिक्षुलाई भन्नुभएको थियो- “आनन्द ! मलाई थकाई लागेको छ त्यसैले म आराम लिन चाहन्छु । खाट राखिदेउ ।”

“मञ्चके पञ्चापेहि” -

बुद्धले फेरि यसरी भन्नुभएको छ-

“वय धम्मा संखारा अप्पमादेन सम्पादेथ”

अर्थात् संसारमा जति पनि वस्तुहरू छन्, ती सबै नाशवान् छन् त्यसैले सबै सजग र सतकं तथा सचेत भई वस्तु राम्रो हुनेछ ।

उहाले यसरी पनि भन्नुभएको छ -

“अत्तदीपो भव अत्त सरणो”

अर्थात्-“आफ्नो भरोसा आफै बन्न आफ्नो शरण आफै हो ।”

यस संसारमा बुद्धको यस अन्तिम चचनलाई निवर्सेपनि यसलाई पालन गर्ने व्यवहारमा उतार्न सक्ने व्यक्तिहरू भन्ने दुर्लभ तै देखिन्छ ।

प्रतीकता

प्रतीकवादलाई नेपाली कलाले पछाएको छ । प्राचीन नेपाली कलामा कहीं बुद्धलाई बुझाउनुपरेमा मृग, जंगल वा धर्मचक आदि प्रतीकहरू प्रयोग गरिएका छन् ।

प्रतीकको तात्पर्य हो- कुनै बस्तुलाई यथावत् चित्रण नगरी कुनै अन्य बस्तुको चित्रणद्वारा बुझाउन खोज्नु हो ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया
श्रद्धेय अध्यक्ष

भिक्षु कुमार काश्यप

महास्थविरया अमल्य ग्रन्थरत्न
दशपारमिता

याकन है निरागु सस्करण
पिदनेत्यंगु दु ।

अथे हे

आनन्दकुटी विहारनिवासी
भिक्षु पञ्चामूर्ति

अनुवाद यानाविज्याः गु सफू

बुद्धधर्म व मेमेगु धर्म
लिसें

आनन्दकुटी विद्यापीठ्या
सह-संस्थापक, बौद्ध विद्वान्

भाजु न्हुच्छेबहादुर वज्राचार्य
चवयाविज्याः गु बौद्ध जातकमालाया

अंग्रेजी संस्करण

STORY
OF
JATAKAMALA

ब्वनादिसँ ।

सफू दइगु थायः-

आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू यै
फोन नं. २७१४२०

तन्त्रयानया विस्तार तथा श्रीगु लुम्बिनी

-धर्मरत्न शाक्य, 'त्रिशूली'

महायानया विकासक्रमय् तन्त्रयानया विषय प्रारम्भयायेत मन्त्रयानयात नं लुम्केगु आवश्यकता जूवः छायाद्याः सा मन्त्रयानया उदय न्यागूगु शताब्दीया अन्तपाखे जूगु विद्वान्पिगु धापु दु । थ्व हे मन्त्रयानया विकासक्रमय् क्रमशः चिचीहाकः गु सूत्रत धारणीया नामं प्रयोग जुल । अले मन्त्रयात व्यवस्थित रूप बिल, मन्त्रया नियमत दत । सर्वसाधारण जनता मन्त्रद्वारा प्रभावित नं जुल । थ्व हे कारणं यानाः संदर्भपुण्डरीक व लकावतारसूत्रय् मन्त्रया महिमावर्णनया अध्याय नं बृद्धि जुल । जुजुं जुजुं मन्त्रद्वारा बुद्धत्वतक नं प्राप्त यायेफु धैगु खं मन्त्रयानीपिसं विश्वास यात परन्तु थ्व मन्त्रयानया अस्तित्व छगु शताब्दिया दुने हे तन्त्रयानय् परिवर्तन जुल । अर्थात् तन्त्रयान धैगु मन्त्रयानया हे छगु विकसित रूप जुल । सन् ५०० पाखे "गुह्यसमाजतन्त्र" नांगु ग्रन्थया रचना जुल, थुकीयात "तथागतगृहक" नं धाः । थुकी योगसिद्धिया न्यागु भूमिया वर्णन यानातः गु दु ।

खतु तन्त्रयात ला विश्वय् प्राचीनकालनिसे हे मानय्यानावयाच्वंगु खः । थ्व तन्त्र मन्त्रया प्रयोग नं मानवसभ्यताया उदय जुसेनिसे हे जुयावः गु खः । थ्व भारतय् जक नं मखु विश्वय् हे आकर्षकगु विषय जुयाच्वंगु खः । थ्व तन्त्र वेदमूलक नं खः । थन पा: गु छु धाः सा वैदिकधारा तन्त्र सर्वसाधारणया निति प्रकटरूपय् प्रतिपादन जूगु खः सा तान्त्रिकधारा योग्यपिसं जक गुप्तरूपं चलय्याइगु जुयाच्वंगु खः । थ्व तान्त्रिक मतय् विशेषं न्हेयगू आचार दु । व खः - १. वेदाचार २. वैष्णवाचार ३. शैवाचार ४. दक्षिणाचार ५. वामाचार ६. सिद्धान्ताचार ७. कौलाचार । थुपि मध्यय् नं जनसाधारणय् छगूमात्र आचार व नं वामाचारया तामसिक रूपजक परिचित जुल गुकीयात आचार्यपिसं उबलय् गुप्तरूपं योग्यपिंजक

ल्यया: छ्यलाच्वंगु खः परन्तु खुगूगु व न्हय्गूगु शताब्दिइ महायानी बौद्धपिसं दर्शनय् तन्त्र प्रवेश यानाः छ्यक्वलं जनताय् प्रचार यासेलि थुकीया विकास तसतं जूवन । उबलय् उगु तन्त्रयानं बौद्धयातजक मखु वैष्णव, जन, शैव आदि सकसितं नं प्रभावित यानाः थः नायके फत । विशेषयानाः तन्त्रयानं योगाचरया योगयात बुद्धत्व प्राप्तिया साधन मानय्यातधाः सा माध्यमिकया शून्यावदयात दर्शनया मूल मानय्याः गुलि तान्त्रिक क्रियाकलापयात बौद्ध तन्त्रयानं अः पुक हे प्रचारय् हयेफत । "गुह्यसमाजतन्त्र" अनुसार थ्व तन्त्रयानया क्रियाकलापय् शीलयात उलि मान्यता मदु, नुगः मस्याक धायेगु खः सा शील बालाक हे उल्लंघन जू । सामाजिक क्षेत्रय् अमान्य व अमर्यादितजक मखु अपराधजनक नं जुयाच्वंगु क्रियाद्वारा तान्त्रिकपिसं सिद्धि प्राप्त ज्वी धैगुलि विश्वास दुर्यंक हे याः । थुकीया कारण तन्त्रशास्त्रया पञ्चमकार अले सन्द्याभाषाया अनभिज्ञता वा स्वार्थपरक जूगुलि थथे जूगु खः तन्त्रशास्त्रय् पञ्चमकारयात थुकथं वर्णन यानातः गु दु -

व्योमपङ्कजनिः स्पन्दः, सुधापनारतो नरः ।
मधुपायी समः प्रोक्तः, इतरे मद्यपायिनः ॥
कुण्डल्या मिलनादिन्दोः स्वते यत् परामृतम् ॥
पिवेदयोगी महेशानि, सत्यं सत्यं वरानने ॥

भावार्थ-ब्रह्मरन्धय् च्वंगु गुगु सहस्रदल कमल खः उकिं तिकिननावैगु गुगु अमृत व उकीयात हे मद्य धाइ । उच्च साधनाया समद्य गुम्ह साधकं कुण्डलिनी तथा परमशिवनाम सम्मिलित ज्वीवं मस्तकय् च्वंगु इन्दुं तिकिन अमृत पान याइ, उकीयात हे तान्त्रिक भाषण मद्यप धाइ । अय्ला: त्वनीम्हसित धाः गु मखु ।

पुण्यापुण्यपशुं हन्त्वा, ज्ञानखड्गेन योगवित् ।
परे लयं नयेच्चितं, मांसाशी च निगच्चते ।

(कुलार्णवतन्त्र)

भावार्थ- गुम्ह साधक पुण्य वा पापरूपी शत्रुयात ज्ञानरूपी खड्गं छेदन याइ अले थःगुचित्यात ब्रह्म लीन याइ, व हे मांसाहारी खः । पशुया ला नइम्हसित धाःगु मखु ।

या शब्दादरमनः ज्ञेया, तदंशान् रमनाप्रियम् ।
सदा या भक्षयेत् देवी, स एव मांस साधकः ॥

(आगमसार)

भावार्थ- आगमसारअनुसार गुम्हसिनं म्वाः मदुगु खे ल्हाइमखु अर्थात् थःगु वचनयात सयम याइ उम्ह हे मांसाहारी खः ।

गंगायमुनयोर्मध्ये, मत्स्यौ द्वौ चरते सदा ।
तौ मत्स्यौ भक्षयेत् यस्तु, स भवेत् मत्स्यसाधकः ॥

(आगमसार)

भावार्थ- तान्त्रिक भाषाय शरीरय ईडा व पिङ्गला नाडीयात गङ्गा व यमुना धाइ । थुकीया योगं सदा प्रवाहित जुयाच्चनीगु श्वास व प्रश्वास हे मत्स्य (न्या) खः । गुम्ह साधक प्राणयामद्वारा श्वास प्रश्वास बन्द यानाः कुम्भकद्वारा सुपुम्ना मार्गय प्राणवायु संचालन याइ उम्ह हे यथार्थ्य मत्स्यसाधक वा मत्स्यभक्षक खः । लखय च्चम्ह न्या नइम्ह मखु ।

सत्संगेन भवेत् मुक्तिरसत्संगेसु बन्धनम् ।
असत्संगमुद्रणं यस्तु, तन्मुद्रा परिकीर्तिता ॥

(विजयतन्त्र)

भावार्थ- सत्संगया प्रभाव मुक्ति जुइ अले मभिंगु संगतं बन्धन जुइ, असत्संगतिया मुद्रणया नां हे मुद्रा खः अर्थात् मभिंगु संगतयात तोताः भिंगु संगत प्राप्त यायेगु हे मुद्रा साधन खः ।

ईडापिङ्गलयोः प्राणान्, सुषुम्नायां प्रवर्तयेत् ।
सुषुम्ना शक्तिरुद्दिष्टा, जीवो यन्तु परः शिवः ।
तयोस्तु संगमो देवैः, सुखं नाम सुकीर्तिम् ॥

(मेरुतन्त्र)

भावार्थ- सुषुम्ना व प्राणया समागमयात तान्त्रिक भाषाय मैथुन धाइ । स्वीनाप सहवास यायेबलय शुक्र पतन ज्वीगु समयय गुगु सुख ज्वीगु खः, व स्वयाः नं कोटि दुगं अपो आनन्द सुषुम्नाय प्राणवायु स्थित ज्वीबलय अनुभव ज्वीगु खः । थुकीयात हे मैथुन धाःगु खः । स्वीनाप सहवास यायेगुयात मखु । थव हे अर्थयात क्याः तन्त्र्य पञ्चमकार प्रयोग यानातःगु खः पञ्चमकारया रहस्य थुकिं हे बालाक सीकाकायेफु ।

लिपा तन्त्रयानं निर्वाणयात महासुखया अर्थय क्याः थव हे महासुख प्राप्तिया निति इच्छित नसा, त्वंसा व विषयवस्तुयात त्याग यायेम्बाः क पञ्चमकारयात गोप्यरूप अर्थयात अनर्थरूपं ग्रहण याःगुलि मनूत तन्त्रयानय च्छ्व आकर्षित जुजुंवन ।

गुबलय ल्हासाय सोडचङ्गम्पो बुद्ध्यर्म प्रचार यायेत आचार्य शान्तरक्षितयात निकोगु पटक निमन्त्रणा यात, उबलय नालन्दाया प्रख्यात तन्त्रयानया आचार्य पद्मसम्भव नं नापं व्वनायेकल । पद्मसम्भवं तिब्बतय तन्त्रयानया थुलि प्रचारयात कि उबलय अनचोपिंगु भूत प्रेतय आधारित बोनधर्मनाप वैगु न्हाने तिक्यज्ज्वी मफुत । वैगु हे प्रभाव अन तान्त्रिक अनुष्ठान व बोनधर्मया प्रभाव दुगु लामावादया प्रारम्भ जुल, गुगु आःतक नं चलय जुयाच्चंगु हे दनि । थथे हे तन्त्रयानया निगू सम्प्रदायमध्यय दक्षिणाचारिण तन्त्रयात अमोघवज्रं थः गुरु वज्रमतिनाप चीनय वनाः गुह्या सम्प्रदाय स्थापना यात ।

च्यागूगु शताब्दीया अन्तपाखे तन्त्रयानया दर्शनपक्ष तसतं महत्वपूर्ण जुल । उबलय तन्त्र प्रयोग यानाः अलौकिक सिद्धि प्राप्त यानाच्चपि यक्व यक्व दुसां द४ म्ह सिद्धिपि अपो प्रख्यात जू । इपिमध्यय भिक्षु, ब्राह्मण, क्षत्री, वैश्य, शूद्रजक मखु जुजुपि व स्त्रीपि नं दुर्ध्याः । थुपि विभिन्न समययापि खः । थुमिगु चहचकि भारतय व नेपालय यक्व हे चलय जुल । थुमिसं लोकप्रिय ज्वीक (दोहाकोष) कविता, म्ये हालाः जनभाषाः हे थःगु सिद्धान्त प्रचारयाइगु । थुपि सिद्धपिमध्यय

विहारया पूर्वीभागय् ब्राम्हणकुलय् जनमजूम्ह
 सरहपादं पालवंशया जुजु धर्मपालया समय्
 सरल भाषां म्ये (दोहाकोष) हालाः थःगु अद्भुत
 रहन सहनयात प्रभावित यानाः जनताय् थःगु
 सिद्धान्तयात लोकप्रिय ज्वीकल । थव हे धर्मपाल
 जुजुया समय् विक्रमशीला विश्वविद्यालय स्थापना
 जुल । थव विश्वविद्यालय् मेमेगु विषयत यक्व
 दुसां थनया मुख्य विषय् तन्त्रयान हे जुयाच्चन ।
 वज्रयानयां गुरु नागार्जुन (द्वितीय) नं थव हे
 सरहपादया शिष्य धाइ । थव हे आचार्य नागार्जु
 नं (द्वितीय) वज्रयात महत्त्व बीगु वामाचारिण
 तन्त्रयानया सम्प्रदाययात वज्रयान धाल ।
 दक्षिणभारतया धान्यकटकया श्रीपर्वतय् थुकीया
 प्रारम्भ जुल । वज्रयान तन्त्रयानया पर्यायवाची
 जुयाः लिपा तन्त्रयानया स्वतन्त्र अस्तित्व
 मदयावन । खतु तन्त्रया प्रसिद्ध ग्रन्थ गुव्वसमाजय्
 नं वज्र शब्दया उल्लेख मजूगु मखु अथेनं च्यागूगु
 शताब्दिइ थ्यंवलय् वज्रयानं बृहत् रूप कासेलि
 तन्त्रयानया जः बुलूहु वज्रयानय् दुतिनावन ।

लिपा गुगूगु शताब्दीपाखे उडीसाया
 तान्त्रिक जुजु प्रचण्डदेव नेपालय् वयाः स्वयम्भुइ
 विहार दयेकाः च्चन । वैत थन शान्तिकराचार्य
 नाम सीकेफु । थौं कन्हय्या स्वयम्भूस्तूपया
 निर्माण अनं हे याःगु खः । नेपालय् तन्त्रया
 चमत्कार क्यैक्यं अनेक सिद्धि लाभ यानाः
 शिष्यानुशिष्यपि दयेकाः शान्तिपुर निर्माण यानाः
 व अन हे योगद्वारा अन्तर्धान जुयावन धैगु थनया
 लोकोक्ति दु ।

थव हे तन्त्रया विकासकमय् भारतं चीन
 तिब्बत वनेत मूलंपु व दिपु जुयाच्चंगु न्हापानिसें
 बुद्धर्मया स्थल जुयाच्चंगु नेपालय् भारतया
 विद्वान्पि व सिद्धिपि छुं समयतक थन च्चनाः धर्म
 प्रचार यायेगु जुयाच्चंगुलिं नेपालय् नं तान्त्रिक
 बुद्धर्म माक्व हे प्रचार जुल । उक्ति थनया बौद्ध
 तान्त्रिक आचार्यपिसं यक्व यक्व हे बौद्ध तान्त्रिक
 देव देवीपि स्थापना यात । शान्तिकराचार्यया हे
 शिष्य बन्धुदत्त आचार्य आसाम (कामरुकामाक्षं)

मच्छन्द्रनाथ नेपालय् हयाः थनया अनिकाल
 हतय्यानाः मच्छन्द्रनाथ व मीननाथया रथयात्रा
 यानावंगु आःतक नं चलय् हे जुयाच्चन तिनि ।

लिपा एघारौ शताब्दीपाखे उत्तरभारतय्
 मुसमांतसें हमला यानाः त्याकल । बंगालया
 सेनवंश, विहारया पालवंश व कन्नौजय जुजुपिन्त
 निर्मूल यानाः मुस्लिम राज्य स्थापना यात ।
 नालन्दा, ओदन्तपुरी, विक्रमशीलाया विद्यालय
 लुतय्यात । अनया अमूल्यगु ग्रन्थत फुक
 छुवेकाबिल । विश्वविद्यालय ध्वंस यात । सन्
 १२०० पाखे मुहम्मद बिन बख्तियार इस्तियार
 खिलजिं आक्रमण याःबलय् भिक्षुपिसं प्रतीकार
 यायेव भिक्षुपि धःका मालामाला: हत्या यानाबिल ।
 गलिं भिक्षुपि तिब्बत व नेपालय् बिस्युवल । उक्ति
 थौं तान्त्रिक बुद्धर्मया मौलिकरूप तिब्बतय् व
 वज्रयानया नामं नेपालय् जक ल्यदनि । थनया
 वज्राचार्यपि हे थुकिया आचार्यपि खः ।

खतु भारतय् थथे आक्रमण याःबलय्
 भारतया प्रायः फुक्क बौद्धपि तान्त्रिक बौद्ध जुयाः
 अनैतिक क्रियाकलापय् लानाच्चंगुलिं यानाः
 शायद इमित जनतां सहयोग मविल, उक्ति अन
 बौद्ध आचार्यपि भिक्षुपि समूल नाश जुयावन ।
 उबलय् वज्रयान व वैदिक धर्मया क्रियाकलाप
 उत्थे उत्थे ज्वीधुकूगुलिं ल्यंदुपि बौद्धतसें थःगु
 आवश्यकता पूर्ण यायेत वैदिकर्धर्मयात थःनालाकाल ।
 ब्राम्हणपिसं नं बौद्ध संस्कृतियात न्हकाव यक्ल ।
 बुद्धर्मया धार्मिकस्थल व देवतापिन्त वैदिक
 धर्मया स्थल व देवता यानायक्ल । बुद्धयात
 विष्णुया नवौ अवतार धाःसां बुद्धया सिद्धान्त व
 शिक्षायात ब्राम्हणपिसं गुबले प्रचार मयाः ।
 नेपालय् नं १४ गूगु शताब्दिइ जयश्चिति मल्ल
 राष्ट्र सुधारया तोह तयाः बुद्धर्मय् भीषण
 प्रहारयात । दक्व भिक्षुपिन्त जर्जस्ती चीवर
 तोकाः गृहस्थ यानाबिल । वैवाहिक जीवन हनेत
 व ज्यायानाः जीविका यायेत बाध्य यानाबिल ।
 अथेनं वज्राचार्यपिसं प्यन्हुजक जूसां भिक्षु ज्वीगु
 प्रथा ल्यंकाः बुद्धर्मया नायात अनेक

गुणिगहनाया नामं नामात्र जूसां ल्यकातल ।
मुस्मातयःगु आक्रमण व वैदिकर्थमया कूटनीति
भारतय् बुद्धधर्मं नहनावंसां समाट अशोक व
समाट कनिष्ठक्या दूरदर्शितां यानाः चीन, मंगोल,
तिब्बत, जापानय् बुद्धधर्मं प्रचार जुयाच्चवन ।
थाइलैण्ड, बर्मा, श्रीलंका, लाओस तथा
क्याम्बोडियापाखे स्थविरवाद बुद्धधर्मं सुरक्षित
जुयाच्चवन ।

भारतय् १८ गूगु शताब्दीया उत्तरार्धपाखे
अंग्रेजया साशन जुयावंसेलि पुरातात्त्विक महत्त्व
थूम्ह अंगेजं उत्खनन अन्वेषण शुरु यासेलि थौं
उपि पुलांगु इतिहासत छगू छगू यायां खनेदया
वयाच्चवंदु दु । नेपालय् नं न्हापा निरंकुश
राणाशासनं धर्मप्रचारयात धकाः भिक्षुपिन्त दशं
पितिनाघोसां प्रजातन्त्र वसेलि बुद्धधर्मय् स्वंगू
यानया बौद्धपिन्त नं धर्मं यायेत लुखाप्वा: चाल
परन्तु आःतक नं थन ब्राह्मण पुरोहितवादया कूर
दृष्टि व बक दृष्टि तंगु मखुनि । बुद्धपिंगु जन्मभूमि
जुयाच्चवंगु अले विभिन्न जातजाति, भाषाभाषीपि
बौद्धपिंसं जायाच्चवंगु देशयात छल बल पूर्वक
तथ्याङ्क्य बौद्ध संख्या घतय्यानाः राष्ट्रिय
जनसंख्याय् बौद्धसंख्या पायानाक्यनेगु, थःगुहे
मौलिक सिद्धान्त दुगु धर्मयात हिन्दूधर्मया शाखा
धायेगु, बौद्ध जगतय् विभिन्न पड्यन्त्र यानाः
कला कीर्तित न्हकेगु कुतः यायेगु, महायन
वज्रयान व स्थविरवादय् एकता ज्वी धकाः
थवंथवय् ल्वाकेगु आदि ज्या जुयाच्चवंगु दु ।
उलिजकं मगानाः हानं वंगु २०५५ मसिरस नेपाल
सरकारया पाखे हे लुम्बिनिइ अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध
सम्मेलन जूबलय् इस्लामीतय् मक्कामदिना,
सिक्खतय् गुरुद्वार, किश्चियनतय् जेर्सलम,
नेपालय् हे हिन्दूमात्रया पशुपति थःथःगु मुक्त
तीर्थस्थल जूथें लुम्बिनी बौद्धमात्रया अन्तर्राष्ट्रिय
तीर्थस्थल धकाः घोषणा ज्वीदुक्ताः नं संयुक्त
राष्ट्रसंघया महासचिव ऊथान्तया गुह योजना
अनुसार लुम्बिनिइ पुनः निर्माण जुयाच्चवंगु

गुरुयोजनायात उल्लंघन यानाः अन हे विश्व
हिन्दू बौद्ध सम्मेलन यानाः बुद्ध्या जन्मभूमि
लुम्बिनीयात रामजन्मभूमी थें कलंक, कलह,
ल्वापु तथा संघर्षस्थल ज्वीकेत शिवलिङ्ग स्थापना
यायेगु हुइना भुइना यानाः अनेकताय् एकता
जुयाच्चवंगु नेपालय् धार्मिक कलहया बीजारोपण
यायेगु प्रयास यानाच्चवंगु जुल ।

उकिं नेपालय् न्हापानिसं बुद्धधर्म व बौद्ध
संस्कृति, बौद्ध कलायात प्राणपन रक्षा यानाच्चविं
आचार्यपि, बुद्धधर्मया निति थःगु देश हे त्याग
यानाः नेपालय् वासयानाच्चविं धर्मगुरु लामाजुपि
अले बुद्धधर्मयात पुनरुत्थान यायेया निति देश
विदेशय् वनाः नं बुद्धधर्म अध्ययन यानाः
बुद्धशासनया निति जीवन अर्पण यानाच्चविं
भद्रन्तपिंसं आः हानं न्हचलं चायेकाः थवंथवय्
सहिष्णुतापूर्वक छलफल यानाः बुद्धधर्मय्
दुतिनाच्चवंगु वैदिक क्रियाकलापयात सीकाः चीकाः
वास्तविक बुद्धधर्मया सिद्धान्तयात क्वातुक ग्रहण
यानाः स्वंगू यान नं छपे जुयाः नेपालयात
हिन्दूराष्ट्र मज्जीकेत प्रयत्न यायेमाल । अन्तर्राष्ट्रिय
बौद्ध तीर्थस्थलयात धार्मिक कलहया स्थान
मज्जीकेत न्हव्वायेमाल ।

प्रस्तरकृति

ने.सं.३४६ पाखे यलय् नांदंगु
गुइतः बाहाःया छगू चैत्यय्
स्वनातःगु अक्षोभ्य बुद्ध्या मूर्ति जुजु
अभय मल्लया पालय् या छगू
न्हाथनेबहःगु प्रस्तरकृति खः। स्वंगू
फीटित तजाःगु ध्यानीबुद्ध्या थुगु
मूर्तिइ ध्यानीबुद्ध अक्षोभ्य ध्यानमुद्राय्
चवनाच्चवंगु दु ।

नागपुखू व शाक्यकुमारया लँ

-अनु. तीर्थरत्न शाक्य
लगं, ये

न्हापा जम्बूदीपय् लम्बौर (लंपालु) नां जुयाच्वंगु छ्रगू पर्वत दुगु जुयाच्वन। ध्व पर्वतया च्वकाय् अति बालानाच्वंगु तःधगु पुखू छ्रगू नं दियाच्वन। व पुखुलिइ आपालं नागपिसं वास यानाच्वंगु जुयाः थुकीयात नाग पुखू नं धाइगु जुयाच्वन। व पुखूया लः अतिकं यच्चुसे च्वं। लख्य दुने च्वंगु प्रत्येक वस्तु न्हायनकय् च्वंगु थे छर्लङ्ग खनेदुगु जुयाच्वन।

कोशलया जुजु विडुडभं शाक्यवशया मनूतय्त हमला यानाच्वंगु बखतय् प्यम्ह शाक्य कुमारपिसं थुकीयात प्रतीकारयात तर सफल मजूगु कारणं व शाक्य कुमारपिनि परिवारपिं सकलं जीवन रक्षाया लागी देसं पिहावनेमाल। थःगु देश त्वःताः उखें थुखें विस्युवंपिं शाक्यपिं मध्यय् छ्रम्ह शाक्य कुमार लंय् बिच्य थ्यंकाः त्यानुयाः ष्वासुलनेत फ्यतुल। उबलय् हे अन छ्रम्ह तःधिकःम्ह लःहंय् ब्यावल। व शाक्य कुमारं लःहंय् यात थःगुवशय् क्याः व हंय् म्हय् च्वन। उध्रिमय् व हंसं शाक्य कुमारयात ब्यक्यंकाः वहे नागपुखूया सिथय् थ्यंकःयंकल। शाक्य कुमार हंय् या म्हं क्वहाँ जक वयेवं व हंय् अन थन मदयेक ब्यावन। बिचरा शाक्य कुमारं लिहाँ वनेगु लं मसिल। त्यानु नं चाःगु जुयाः छ्रमा सिमाकवय् ष्वासुलनेत गोतम्ह अनहे न्त्वः वयेकल। उगुइलय् उगु पुखुलिइ छ्रम्ह नागकन्या जलक्रीडा यानाच्वंगु जुयाच्वन। व उम्ह शाक्यकुमारयात खनेवं मनुष्य रूपक्याः न्हयःने वल। शाक्यकुमारया न्हयलं चाःबलय् अति सुन्दरीम्ह मिसा छ्रम्ह न्हयःने च्वनाच्वंगु खन, निम्हं थवं थवय् मोहित जुल। मिसां न्यन, "छःपिं सु खः ? गनं बिज्यानाम्ह ?" मिजनं धाल, "जि शाक्यकुमार खः। हंय् छ्रम्हसिनं जितः थन थ्यंके हःगु खः।" अले हानं न्यन, "थन ला

मनूतय्गु बस्ति गनं मदुथें च्वं, छ मय्जु थन गनं वयाम्ह खः" मिसां धाल, "जि थव हे पुखुलिइ च्वंम्ह नागराजया म्हच्याय् खः।" शाक्यकुमारं व मिसायात इहिपाःया प्रस्ताव तल तर व मिसां धाल, "जि छःपिनाप इहिपाःयायेत राजि तर छःपिं मनुष्य योनिइ जन्म जूम्ह, जि पशुयोनिइ जन्म जूम्ह, न्हापायागु जन्मय् यानावयागु पापया कारणं थौं जि नागकन्या जुयाच्वने माःगु खः।" अले उम्ह शाक्यकुमारं थम्हं यानातयागु पुण्यया बलं उम्ह नागकन्या सदाया लागी मनुष्यकन्या ज्वीमाः धकाः अधिस्थान यात। धात्यें व नागकन्या मनुष्यकन्या जुइवं अति हर्ष जुयाः धाल, "छःपिनिगु धर्म निष्ठाया प्रभावं जि मनुष्य ज्वी धून। छःपिनिगु ध्व उपकार जि गृबले लोमके फैमखु। आः जि जीवन काःछि छःपिनि दासी जुयाः छःपिगु सेवा यानाच्वने, अय्सां लोकोपवादं बच्य जुइत जिमि मां-बौयागु अनुमति क्याः जक छःपिनाप इहिपाःयाये।" नागकन्या पुखुलिइ दुहावनाः मां-बौयात धाल, "भो माता-पिता थौं जि जलक्रीडा यानाच्वनाबलय् छ्रम्ह शाक्यकुमार नापलात। वसपोलया धर्म निष्ठाया प्रभाव जितः मनुष्यरूप प्राप्त जुल। आः जि वसपोलनाप हे इहिपाःयायेगु जुल, जितः अनुमति बियाविज्याहुं।" नागराजा नं थः म्हच्यायात मनुष्यरूप प्राप्त जुगुली अति लयताल। अति पवित्रगु शाक्यवंश नाप सम्बन्ध स्वायेद्याः अतिकं खुसि जुल। अले, "भो शाक्यकुमार, छलपोलया बारय् फुक्क खं जि जिम्ह म्हच्यायापाखे न्यनेधून। जि छलपोलप्रति कतज्ञ जुया। छलपोल जिगु नागभुवनय् बिज्याहुं। जिम्ह म्हच्य छलपोलयात कन्यादान बियेगु जुल।" नागराजायागु निमन्त्रणायात स्वीकार याना: शाक्यकुमारं नागभुवनय् वनाः नागपुत्रीनाप

इहिपा: यात । छुं दिं लिपा नागया रूपरंग खना: मनय् छुभच्चा भस् व घृणा उत्पन्न जुल । अले व नाग भुवनं लिहाँ बनेगु इच्छायात । नागराजां वयागु लं पना: धाल, "भो शाक्यकुमार छःपि तापाङ्क विज्याये मते । छःपिन्त थन लिङ्क हे छगू राज्य चूलाकाबी । छःपिसं जुजु जुया: मन्त्री व प्रजागण्यात पालन पोषण याना: राज्य चलय् यानाविज्याहुं । छःपिनिगु राजवंश ता आयुतक ल्यनी ।" शाक्यकुमारं धाल, "जि छम्ह साधारणम्ह मनू ख:, गथे जुजु ज्वी कै ?" नागराजां खड्ग छपु व तुयूगु भिंगु गा छपु विया: धाल, छःपिसं थव गा यका: थनया जुजुयात दोहलपा विज्याहुं जुजु अवश्य ल्यताया: काइ, अले मौका स्वया: थव हे खड्गं व जुजुयात स्याना: वयागु राज्य कयाविज्याहुं ।" नागराजां धाःथें तु शाक्यकुमार जुजुया दरबारय् वन । व जुजु शाक्यकुमारं व्यूगु उपहार ग्रहण यायेत न्हचःने वयेवं नागराजां व्यूगु खड्गं तिया: स्यानाविल । राजपरिषद्या मन्त्रीगण व सैनिकपि चिच्चा:दन । शाक्यकुमारं ल्हाःतं खड्ग संका: धाल, "जिगु ल्हाःतय् नागदेवतां व्यूगु खड्ग दु, जित: छिमिसं जुजु मानय् मयात धाःसा छिमित नं थव हे खड्गं पाला: स्यानाबी ।" शाक्यकुमार खना: ग्याना: मन्त्री व भारदार सकसिनं वयात जुजु मानय् यात शाक्यकुमार राजगद्विं च्वन । व सकल प्रजागणपि सन्तोष ज्वीक धर्मपूर्वक राज्य चलय्यात । अले छन्हु मन्त्री व भारदार मुना: नागराजाया दरबारय् वनाः: थम्ह स्त्रीयात थःगु राज्यय् ब्वनाहल । नागपुत्रीया न्हापाया कर्मफल ल्यदनिगु जुया: प्रत्येक रात्रिं द्विं मिलनया इलय् महारानीया छ्यनय् गुंग: नागछ्यं बुया वड्गु जुयाच्वन । छन्हु चान्हय् जुजु जुयाच्वम्ह शाक्यकुमारं व गुंग: छ्यं फुक तलवारं त्वा: ल्हानाविल । महारानीया न्हचलं चाल । व धाल, "भो स्वामी छःपिसं थव छ्यानाविज्याना । थुकिं याना: जित: जक पीडा जूगु मखु छःपिनि काय्, छःयपिनिनाप छ्यं स्याङ्गु ल्वय् जुयाच्वनी ।"

थथे जुया: थव राजकुलया सन्तानपिनि अपोसिया छ्यं स्याङ्गु ल्वय् दयाच्वन । थव शाक्य जुजु मदये धुकाः वया काय् राज गद्विं च्वन । वया नां उत्तरसेन ख: ।

उत्तरसेन जुजु ज्वी धुकाः वया मांया मिखां मखनावन । छन्हु शाक्यमुनि तथागत अपलाल नागयात दमन याना: आकाशमार्गद्वारा भिक्षुगणसहित कुशीनगर विज्याःगु बखतय् उत्तरसेनया दरबारय् ष्यासुलनेत विज्यात । उगु बखतय् जुजु उत्तरसेन बनविहार यायेत वनाच्वंगु जुयाच्वन शाक्यमुनि तथागतं उत्तरसेनया मायात संक्षेपं बुद्धर्मया मूखं आज्ञाजुयाविज्यात । उपदेश न्यन्यं वया मिखां खनावल । तथागतं आज्ञाजुया विज्यात, "छिमि काय् जिगु वंशयाम्ह ख:, व गन वन ?" उत्तर सेनया मामं धाल, "बनविहार याःवनाच्वन, याकनं हे वइ ।" भगवान् तथागत भिक्षुगणसहित लिहाँ विज्यायेत्यंगु खना: उत्तरसेनया मामं धाल, "जिगु गर्भं पवित्रं वंशया सन्तान जन्म जूगु जिगु सौभाग्य ख: । छलपोल जिगुप्रति अनुग्रहयायेत थन विज्यात । आ: पलख विज्याहुं । जि काय् वैगु ई जुल: ।" भगवान् आज्ञा जुयाविज्यात, "व जिगु वंशयाम्ह ख: । सद्धर्मया उपदेश न्यनेव हे बोध ज्वी । जि हे उपदेश बीमाःगु जरूरत मदु । आ: जि कुशीनगर वनेत्यना । यमकशालवृक्ष क्वसं जिगु परिनिर्वाणं ज्वीगु दु । अस्थि कायंत छोया हति ।" शाक्यमुनि तथागत भिक्षुगणसहित आकाशमार्ग विज्यात । उत्तरसेन बनविहार याना: लिहाँ वयाच्वबलय् राजप्रासादं जाज्वल्यमानगु रश्मि पिहावयाच्वंगु खना: दरबारय् मिं नलला धकाः नं मतिइ वनाः दरबारय् ध्यंकाः स्वःबलय् माया मिखां खंगु खना: अतिर्हा ताया: माम्हसिके न्यन, "भो माता, जि बनविहार याःवनाच्वनावलय् थन गुगु सुसंयोग चूलात गुकिं याना: छलपोलया मिखाया ज्योति लिहावल ?" माम्हसिनं धाल, "भो पुत्र, छ बनविहार याःवनाच्वबलय् थन शाक्यमुनि तथागत विज्यात । वसपालेयागु धर्म-उपदेश

न्यना: जिगु मिखाया ज्योति लिहावःगु खः ।
 तथागत कुशीनगर विज्यात । यमकशाल
 वृक्षवसं वसपोलया परिनिर्वाण जुइत्यंगु दु ।
 छन्त वसपोलयागु अस्थि का: वनेत आज्ञा
 जुयाविज्याःगु दु ।” थ्व खैं न्यना: जुजु उत्तरसेन
 अति विलाप याना: मूर्ढा जुल । होशय् वयेव
 सारथीयात तुरुन्त रथ तयार याका: शालवनय्
 थ्यकःवन । अन थ्यबलय् तथागतया परिनिर्वाण
 जुइ धुंगु जुयाच्चन । अन च्वपि जुजुपिसं
 उत्तरसेनयात तिरस्कारयाना: अस्थि बीत मानय्
 मजू । अले तथागतया परिनिर्वाण स्वयेत वःपि
 देवता व मनुष्यपिसं तथागतं आज्ञाजुया विज्याःगु
 खैं न्यंकाविल । थ्व खैं न्यना: जुजु उत्तरसेनयात
 नं छगु भाग अस्थि बिल ।

बाखै साभार:- “महाथाड राजवंश कालमे
 पश्चिम की तीर्थ यात्रा वृत्तान्त”, रत्न शाक्य

झिगू अकुशल कर्म

-दोलेन्द्ररत्न शाक्य

थःगु वस्तु काइगु मयःसा कर्किगु ख्याकायेगु,
 थःत स्याइगु मयः तर प्राणिपि स्यानाजुइगु,
 थःत परय् जुइगु मयःसा, व्यभिचार यानाजुइगु,
 थुपि स्वंगू कर्म खः न्हां अकुशल र्यानापुगु ।

कर्पिन्त बोविया: हाला: चित्त, दुखय् यायेगु,
 मखुगु खैं ल्हाना: जीवनय् अशान्ति हयाविइगु,
 चुरिल याना: कर्पिन्त हायेका: ख्ययेकाजुइगु,
 म्वा: मदुगु खैं ल्हाना: थःगु नं कर्किगु न ई फुकेगु,
 थुपि खः न्हां प्यंगू अकुशल कर्म र्यानापुगु ।

लोभचित्त उत्पन्न याना: मन ध्वगिगक स्यकेगु,
 द्वेषव घृणा-भाव हया: मरींगु मन ब्वलकेगु,
 मिथ्या दृष्टि ब्वलका: थःत पथभ्रष्ट यानाजुइगु,
 थुपि स्वंगू कर्म खः न्हां अकुशल र्यानापुगु ।

शरीरं याइगु स्वंगू व वचनं याइगु प्यंगू,
 अले मनं याइगु स्वंगू नापं जम्मा अकर्म झिगू
 अकुशल है खः न्हां यायेमते गबलें न्ह्लचिला:,
 विपाक फये मालीगु दुःख्यात खंका: र्यानापुगु ।

(मगरभाषा)

नमो बुद्धाय

(डाके डुडा होस्कोई)

रचना-भिक्षु अमृतानन्द
 अनुवादक-चन्द्रा रानामगर

डाके डुडा होस्कोई, डाके साटा होस्कोई
 डाके ढिमा डौ, आल्हा होस्कोई
 डाले ध्यान जुचे, नित ध्यान मनाड
 छान्ने क्रोध होस्ठाड, दिन रात मनाड ॥

डाके डुडा होस्कोई, डाके साटा होस्कोई
 डाके ढिमा डौ, आल्हा होस्कोई
 जुस्ठाड ध्यान माले, सदा मनाड होचेउ
 माले क्रोध होचेउ, दिन रात मनाड ॥

माहाले ओस्के सूर्यै, अरुकुड खराव काम
 बरु ओस्सिन लाहाके, लहै जात्च काम
 जुचेउ इरिक कुराड, आन्ने नित ध्यान
 मन शान्त छान्म, होचेउ छान्ने कल्याण ॥

नोट- यो ज्ञानमाला पुस्तकको भजन
 नं. ७२ को अनुवाद हो ।

यो पनि जानौ

पाटनको महाबुद्ध मन्दिरमा ३३४१
 बुद्ध मूर्तिहरू छन् ।

गोपुच्छ पर्वत भन्नाले स्वयम्भू ढाँडा
 बुप्लिन्द्ध ।

पाटनको राजा मानदेव, राजा रुद्रदेव
 र राजा पृथ्वी मल्ल पछि भिक्षु बनेका
 थिए ।

बौद्ध गतिविधि

बुद्धपूजा

२०५६। ७। ७, काठमाडौं-

आनन्दकुटी विहारमा नियमित रूपमा हुई आएको मासिक बुद्धपूजा एवं धर्मदेशना आज पनि भयो । भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरसमक्ष शीलप्रार्थना भई सम्पन्न भएको यस कार्यक्रममा भिक्षु संघरक्षितबाट बुद्धधर्म सम्बन्धी सारगर्भित धर्मदेशना गर्नुभएको थियो । अन्तमा पुण्यानुमोदना गरी सिद्धाइएको सोबेला आनन्दकुटी दायकसभाबाट भिक्षु, अनगारिका तथा उपासक उपासिकाहरूलाई जलपान एवं भोजनदान गरिएको थियो । त्यसै मंसीर पूर्णिमा (सकिमिलापुन्हि) का दिन पनि संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर समक्ष शील प्रार्थना भई बुद्ध पूजा सम्पन्न भयो । भिक्षु अश्वघोष महास्थविरबाट धर्मदेशना भएको उक्त कार्यक्रममा भिक्षु, अनगारिका, उपासक, उपासिकाहरूमा जलपान एवं भोजनदान पनि भएको थियो ।

कार्यसमिति गठन

२०५६ भाद्र १९, मकवानपुर-

हेटौडा ज्ञानमाला भजनखल को संस्थापक तथा संरक्षक हर्षरत्न वज्राचार्यको अध्यक्षतामा मिति २०५६। ५। १९, गते बसेको साधारण सभाले निम्न नयाँ कार्यकारिणी समिति गठन गरिएको छ । जसमा-

अध्यक्ष महारत्न वज्राचार्य, उपाध्यक्ष तेजवीर वज्राचार्य, सचिव नन्दरत्न स्थापित, कोषाध्यक्ष पूर्णकुमार मानन्धर र सदस्यहरूमा भीमलाल ताम्राकार, सिद्धिवीर महर्जन, श्रीमती

सुभद्रा मानन्धर, ज्योतिरत्न वज्राचार्य, हरिरत्न मानन्धर, विरत्न वज्राचार्य, भृगुराम श्रेष्ठ रहनुभएको छ ।

प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन

२०५६ आश्विन १३, रूपन्देही-

नेपाल मगर बौद्ध सेवा समाज (केन्द्रीय तदर्थ समितिले म्यागदीको बेनीमा बौद्ध शिक्षा बौद्ध संस्कार पढातिको २ दिने प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गन्यो । समाजका महासचिव इकबहादुर पुनले बौद्ध शिक्षासम्बन्धी प्रशिक्षण दिनुभएको थियो भने बौद्ध कम्पकाण्ड प्रशिक्षक बृद्धपति साथ हुनुहुन्यो । त्यसै दिन उक्त कार्यक्रमले महासचिवको रोहबरमा १३ सदस्यीय जिल्ला तदर्थ समिति नरबहादुर थापाको अध्यक्षतामा गठन गरेको छ । त्यस कार्यक्रमलाई शुभकामना दिनेहरूमा म्यागदी बौद्ध संघका उपाध्यक्ष भुवनलाल शाक्य, सचिव याम शाक्य र युवा बौद्ध संघ म्यागदीका दीपेन्द्र श्रेष्ठ हुनुहुन्यो । उक्त कार्यक्रमका सञ्चालक म्यागदी मगर संघका सचिव लक्षण खोरजा हुनुहुन्यो भने सभापतित्व म्यागदी मगर संघका जिल्ला अध्यक्ष डम्बर पुर्जाले गर्नुभएको थियो ।

रक्तदान

२०५६ भाद्र २० कास्की-

युवा बौद्ध संघ धर्मशीला बुद्धिवाहर नदीपुर पोखराले संघको चौथो वार्षिक उत्सवको उपलक्ष्यमा साप्ताहिक कार्यक्रमको पहिलो दिन रक्तदान कार्यक्रमको आयोजना गन्यो । रेडक्रससोइटी कास्कीका सभापति गेहेन्द्रेश्वर कोइरालाद्वारा उद्घाटित उक्त कार्यक्रममा भिक्षु श्रद्धानन्द र रघुनाथ कोइरालाले रक्तदानको

महत्त्वमाथि प्रकाश गर्नुभएको थियो । संघका अध्यक्ष उत्तममान बुद्धाचार्यको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा रक्तदान उप-समितिका संयोजक भुवन तामाकारले स्वागतमन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो भने कार्यक्रम सञ्चालन का. का. स.इन्द्रप्रसाद द्वारले गर्नुभएको थियो ।

१७ वर्षदेखि ४४ वर्षसम्मका ७ जना महिला र ४३ जना पुरुष गरी जम्मा ५० जना व्यक्तिहरूले रक्तदान गरेको उक्त कार्यक्रमका लागि सम्पूर्ण आर्थिक सहयोग श्रीकृष्ण चलचित्र मन्दिर र विन्दुवासिनी चलचित्र मन्दिर तेसपैटीबाट प्राप्त भएको थियो ।

उक्त रक्तदान कार्यक्रममा रक्तदान गर्नेमा क्रमशः सेसन शाक्य, प्रवीण बुद्धाचार्य, सुभाष बुद्धाचार्य, सुनील बुद्धाचार्य, सुगम पराजुली, दिलिप संजित, पुष्पराज कोइराला र प्रदीप बुद्धाचार्य, चौथो पटकमा रूपकुमार शेरजङ्ग गुरुड,०० विमल बड्गामी, श्रवण शाक्य, अरुण भट्टचन, दिनेश बुद्धाचार्य, कमलप्रसाद सी.के. सशुन गुरुड, सोनी सुवाल, मंगलराज शाक्य, प्रेमकुमार श्रेष्ठ, कमल बड्गामी, श्रीमती पुष्पा बुद्धाचार्य, मीनवहादुर कार्की, धन विश्वकर्मा, बढ्दिवीर मल्ल, विष्णुहरि सापकोटा, थानेश्वर पौडेल, श्रीमती सानुलक्ष्मी वज्राचार्य, कर्म लामा, उपेन्द्र गर्तेला, राजकुमार श्रेष्ठ, राजेन्द्र बी.क., अनूप पुन, नारायण जी.आर, रामु बराल, विष्णु तामाड, प्रेम बराल, सुश्री सुशीला पुन, सुश्री रेणु तामाकार, सुश्री प्रभा बुद्धाचार्य, सुश्री कोपिला गुरुड, मदन शिल्पकार, गोविन्द गौतम, सुरज अधिकारी, सूर्य रोक्का, राजेन्द्र वर्मा, गोकुल तामाड, धनवहादुर गुरुड, थपन सरकार, योगेश श्रेष्ठ र लालमणि गौतम हुनुहुन्छ ।

वार्षिक समारोह

२०५६ भाद्र २६, कास्की—

युवा बौद्ध संघ धर्मशिला बुद्धिविहार पोखराको चौथो वार्षिक उत्सव समारोह सम्पन्न

भयो । पोखरा विश्व विद्यालयका उप-कुलपति प्रा.डा. पुरुषोत्तम बास्कोटाको प्रमुख अतिथ्यमा सम्पन्न भएको उक्त समारोहमा भिक्षु श्रद्धानन्द समक्ष पञ्चशील प्रार्थना भई शुभेभएको समारोहमा वार्षिक उत्सव मूल समितिका संयोजक रन्जन बुद्धाचार्यले स्वागतभाषण गर्नुभएको, सचिव विक्रम बुद्धाचार्यले वार्षिक प्रतिवेदन र कोषाध्यक्ष सोनी सुवालले लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथा आय व्यय हिसाब विवरण पढेर सुनाउनुभएको थियो ।

शुभकामनामन्तव्यको क्रममा डा.नारेन्द्र लाल श्रीवास्तव, रवीन्द्र माकाजू शिव हा, गेहेन्द्रेश्वर कोइराला, किरणलाल श्रेष्ठ, प्रकाशमान पालिखे, विकल शेरचन, सुवर्ण वज्राचार्य, हरिश्वज तुलाचन, प्रकाशमान गुभाजू तिलकमान गुभाजू र भिक्षु श्रद्धानन्दले आ-आफ्नो धारणा व्यक्त गर्नुहुँदै शुभकामना व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

सो बेला प्रमुख अतिथि बास्कोटाले बौद्ध निबन्ध प्रतियोगितामा प्रथम स्थान हासिल गर्ने आदर्श इङ्गलिश बोर्डिङ स्कूललाई रनिङ शिल्ड र अन्य विजयी विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कार तथा प्रमाणपत्र प्रदान गर्नुभएको थियो । त्यसैगरी चौथो वार्षिक उत्सवको उपलक्ष्यमा आयोजित रक्तदान कार्यक्रमका रक्तदाताहरू, सीपमलक तालिमका प्रशिक्षार्थीहरू र वर्षभरि आयोजित कार्यक्रमका संयोजकहरूलाई प्रशंसापत्र प्रदान गर्नुभएको थियो । उपाध्यक्ष प्रकाश उदासले सञ्चालन गर्नुभएको उक्त कार्यक्रममा संघका अध्यक्ष उत्तममान बुद्धाचार्यले धन्यवाद ज्ञापन गर्नु हुँदै आगामि वर्ष संघले सञ्चालन गर्ने मुख्य मुख्य कार्यक्रमहरूको वार्षिक कार्य तालिका प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

सो बेला भाद्र २१ गते सम्पन्न अन्तर मा. वि. बौद्ध निबन्ध रनिङ शिल्ड प्रतियोगिताको नतिजा घोषणा गरिएको थियो । घोषित नतिजा

अनुसार आदर्श इङ्गित बोर्डिङ स्कूलका नारायण पौडेल प्रथम, ज्ञानवाबा आदर्श मा.वि.का प्रकाश गौडेल द्वितीय, गण्डकी आवासीय उच्च मा.वि.का समीर देवकोटा तृतीय र पश्चिमाञ्चल बोर्डिङ स्कूलका अनुजा अधिकारीले चतुर्थ स्थान हासिल गर्नुभएको छ ।

उक्त निवन्ध प्रतियोगिताको रनिङ शिल्ड तथा पुरस्कारहरू कुलमान बुद्धाचार्य मोहरिया टोलबाट सौजन्यस्वरूप प्राप्त भएको थियो ।

विचारगोषी सम्पन्न

२०५६ भाद्र २७ रूपन्देही-

नेपाल मगर बौद्ध सेवा समाज केन्द्रीय तदर्थ समिति रूपन्देहीको आयोजनामा यहाँको बुटवलमा "समता मूलक समाज निर्माणमा बुद्ध शिक्षाको भूमिका" विषयक एक दिने राष्ट्रिय विचार गोषीको समितिका अध्यक्ष तेजबहादुर थापाको सभापतित्वमा सम्पन्न भयो । गोषीमा नवल परासी, तनहूं, गोरखा, बागलुङ, म्यागदी, कास्की, गुल्मी, अर्द्धाख्यांची, स्याङ्जा, पाल्पा, पर्वत, रूपन्देही गरी १२ जिल्लाका सहभागीहरू सहभागी थिए ।

उक्त कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि बुटवल नगर-प्रमुख भोजप्रसाद श्रेष्ठले गोषीको उद्घाटन गर्नुहुँदै अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा गौतम बुद्धको नाममा नेपाललाई चिनाउने अग्रसरता बोकेका नेपालीले आफै देशमा व्यवहारमा उतार्न सकेको छैन भन्नुभयो ।

सो अवसरमा कार्यक्रमका प्रस्तोता भिक्षु अश्वघोष महास्थविरले समतामूलक समाज निर्माण गर्नको लागि गौतम बुद्धले प्रतिपादन गर्नुभएको चतुर्थार्थसत्य र आर्यअष्टांगिक मार्ग अति उपयोगी भएको जानकारी दिनुहुँदै छुवाछूटको भावना समाजमा रहेसम्म असमानताको वातावरण र कुप्रथाले समाज निर्माणमा बाधा पुग्नेछ भन्नुभयो ।

प्रस्तुत कार्यक्रम माथि डा.गेहेन्द्रमान उदास 'पोखरेली' ले टिप्पणी गर्नुभएको थियो साथै विद्वान् प्रा.माणिकलाल श्रेष्ठको टिप्पणी पनि दलबहादुर विरकटाद्वारा वाचन गरिएको थियो ।

सोबेला जनक नेवा:, हर्षमुनि शाक्य तथा शाक्य सुरेनले पनि आ-आफना मन्तव्य दिनुभएको थियो । समितिका सचिव झक्कबहादुर पुनद्वारा सञ्चालित उक्त गोषी कोषाध्यक्ष गमबहादुर थापामगरको स्वागतभाषणबाट शुरू भएको थियो भने केशवलाल सूर्यवंशीले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको थियो ।

करुणा तेस्रो वार्षिकोत्सव एवं

भिक्षु अमृतानन्द स्मृति दिवस

२०५६ पाल्पा-

यहाँको होलाङ्गदी बुद्धविहारमा करुणा बौद्ध संघको तृतीय वार्षिकोत्सव एवं भिक्षु अमृतानन्द स्मृतिदिवस अध्यक्ष छत्रराज शाक्यको अध्यक्षतामा

सम्पन्न भयो । ज्ञानमाला भजन, बुद्ध पूजा र पञ्चशील प्रार्थनापछि प्रारम्भ भएको उक्त बौद्ध सभामा प्रमुख अतिथि र ऋष्यक्षले भगवान् बुद्धको

प्रतिमामा दीप प्रज्वलन एवं भिक्षु आचार्य अमृतानन्द महास्थविरको फोटोमा पुष्प अर्पण गर्नुभएको थियो । प्रमुख अतिथि अनगारिका धर्मदिन्नाले भगवान् बुद्धको उपदेशलाई व्यवहारमा उत्तरुपर्ने कुरामा जोड दिनुभयो भने छत्रराज शाक्यले भिक्षु आचार्य अमृतानन्दको देनको चर्चा गर्नुहुँदै उहाँ पाल्पाको एक सपूत अन्तर्राष्ट्रिय जगत्‌मा ख्यातिप्राप्त एक बौद्ध प्रतिभा एवं राष्ट्रिय बौद्ध जगत्‌को एक उज्ज्वल नक्षत्र हुनुहुन्थ्यो भन्नुभयो । साथै करुणा बौद्ध संघले सीमित आर्थिक स्रोतको बावजूद पनि १४ महिना भित्र २ वटा करुणा र मैत्री कक्ष भवनहरू निर्माण गरेको, करुणा बौद्ध पुस्तकालय स्थापना गरी सञ्चालन भइरहेको कुरा बताउनुभयो । वार्षिक प्रतिवेदन सचिव मदनलाल बजाचार्यले प्रस्तुत गरेपछि कोषाध्यक्ष वीरेन्द्रकाजी शाक्यले आ.व.

२०५५।५६ मा कूल आय १,७०,१८८।२४ र कूल खर्च १,२५,८०८। भइ ४४,३८०।२४ बैंकमा मौज्दात रहेको प्रस्तुत गर्नुभयो । रु. १,४६,०६।७३ नगद र अन्य जिन्सी गरी करिब २ लाखमा करुणाभवन र रु. ७७,९२८।२७ को लागतमा मैत्री कक्ष भवन निर्माण भएको छ ।

उक्त सभामा चिनियालाल वज्राचार्य, कृष्ण प्रसाद शाक्य, जगत्बहादुर जोशी, प्राचार्य धीरेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ, प्रेममान शाक्य, सुश्री चिनीदेवी वज्राचार्यले करुणा बौद्ध संघले छोटो अवधिमा बुद्धधर्मको प्रचार प्रसार र विहार निर्माण र विकासमा महत्त्वपूर्ण प्रगति गरेको चर्चा गर्दै दिवंगत भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरप्रति हार्दिक श्रद्धाङ्गली व्यक्त गरेको थिए ।

उक्त समारोहमा स्वागत भाषण उपाध्यक्ष विश्वमान वज्राचार्य, धन्यवादज्ञापन सहसचिव संजयराज शाक्य र कार्यक्रम सञ्चालन सचिव मदनलाल वज्राचार्यले गर्नुभएको थियो ।

लुम्बिनी दिवस मनाइयो

२०५६ मार्ग १८, रूपन्देही-

लुम्बिनीलाई विश्वसम्पदा सूचीमा समावेश गरिएको गौरवपूर्ण निर्णयको स्मरणार्थ विश्वसम्पदा दिवस डिसेम्बर ४ का दिन धर्मोदय सभाले प्रत्येक वर्ष लुम्बिनीदिवस मनाउने गरेकोमा यस वर्ष दोसो पटको रूपमा लुम्बिनीमा अशोकस्तम्भ अगाडि बुद्धपूजा गरी प्रवचन कार्यक्रम सहित लुम्बिनीदिवस मनाएको छ ।

लुम्बिनी धर्मोदय उपसमितिका अध्यक्ष बुद्धराज उदयको सभापतित्वमा सञ्चालित उक्त बेलाको कार्यक्रममा भिक्षुद्वय विमलानन्द महास्थविर र विवेकानन्द महास्थविरद्वारा धर्मदेशना गरिएको थियो । धर्मोदय सभा बुटवलकी श्रीमती मायादेवी शाक्यद्वारा सञ्चालित सां कार्यक्रमको बेला लुम्बिनी विकास कोषका सचिव विमलकुमार शर्मा, बौद्ध एकता समाजका अध्यक्ष आनन्दमानसिंह शाक्य र धर्मोदय सभाका

उपाध्यक्षद्वय ऊँकारप्रसाद गौचन र इन्द्रबहादुर गुरुङले मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

कार्यदल विघटन

२०५६ मार्ग २२, काठमाडौं-

लुम्बिनीमा गर्ने भनी प्रस्ताव राखिएको हिन्दू-बौद्ध सम्मेलनको बदनियतप्रति विरोध जनाउन धर्मोदय सभाको अगुवाईमा १०२ वटा बौद्ध संघसंस्थाका प्रतिनिधिहस्त्रद्वारा गठित बौद्ध कार्यदल आवश्यक कार्य पूरा गरिसकिएको हुँदा विघटन गरिएको छ ।

आफ्नो अवधिकालमा सफलतापूर्वक कार्यसम्पादन भएकोमा एकताका प्रतीकको रूपमा संलग्न १०२ वटा बौद्ध संघ संस्थालाई कार्यदलका संयोजक लोकदर्शन वज्राचार्यको अध्यक्षतामा भएको उक्त सभाले धन्यवाद ज्ञापन गरिएको छ । सो सभाले बिभिन्न धर्मावलम्बी बीच निष्पक्षता अपनाई सन्देश समेत बक्स गरिबक्सेका श्री ५ महाराजधिराज, बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मको शाखा नभन्ने र विष्णुको नवौ अवतारसमेत नभन्ने गरी वक्तव्य प्रकाशित गरी साधुत्व प्रदर्शन गर्नुभएका कामाकोटीका शंकराचार्य र बुद्धधर्मलाई शाखा एवं बुद्धलाई विष्णुको नवौ, अवतार होइन भन्नेमा प्रमाण पेशगरी सञ्चाउनी गर्नमा विशेष देन दिनुभएका कल्याणमित्र सत्यनारायण गोयन्कामा हार्दिक आभार सहित कृतज्ञता ज्ञापन गरिएको थियो ।

उक्त बेला कार्यदलका सदस्य-सचिव सुवर्ण शाक्यद्वारा प्रतिवेदन र सदस्य लोकबहादुर शाक्यद्वारा प्रस्ताव प्रस्तुत गरिएको थियो ।

परियति-शिक्षा सञ्चालन

२०५६।८।१६, काठमाडौं-

आज अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरको प्रमुखत्वमा मैत्री शिशु विद्यालय छाउनीमा बौद्ध परियति शिक्षा सञ्चालन भयो ।

उक्त कार्यक्रममा मैत्री शिशु विद्यालयका अध्यक्ष भिक्षु कुमार काशयप महास्थविरबाट बौद्ध परियति शिक्षाको छोटो परिचय दिनुभयो र त्यस विद्यालयका प्रधानाध्यापक श्री न्हुच्छेवहादुर वज्राचार्यद्वारा परियति शिक्षाको निम्निं आहाण गर्नुका साथै केही विवरण पेश गर्नुभएको उक्त कार्यक्रममा कक्षा ३ देखि कक्षा ६ सम्मका विद्यार्थीहरूले भाग लिएका थिए ।

(नेपाल भाषा)-

न्हूदैया ज्याझ्वः हन

११२० कछलाथ्व १, राजविराज-

ने.स. ११२० म्हपूजाकुन्ह थनया महेन्द्र क्लबय् सप्तरी जिल्लाया बयोवृद्ध समाजसेवी भाजु लक्ष्मण प्रधानया नायःसुइ छागू ज्याझ्वः न्हचात् । थुगु ज्याझ्वलय् सप्तरीया नेवा: समुदायबाहेक थी थी जातजातिया महानुभावपिंसं न ब्वतै काःगु खः ।

भगवान् बुद्धया वाणीकथं-सर्वप्रकारं जगतो हिताय एवं बहुजन हिताय बहुजन सुखाय धैगु आदर्शयात क्यच्यानाः देशया हे नामं नीस्वंगु थुगु ने.सं.या गौरबमय परम्परायात क्यच्यानाः न्हचज्याःगु थुगु ज्याझ्वलय्-नेपाल सम्बत्या महत्त्वयात क्याः न्वैवानादिसे-प्रतिनिधिसभाया सांसद भाजु जयप्रकाश आनन्दं "देशय् थी थी भाषा, संस्कृति, दुगुलिं थवं थवय् मिलय् चलय् जयाः भाषा, संस्कृतिया अभिवृद्धिया निति कुतः यायेमा" ध्यादिल । थथेहे न्वैवानादीपिंलय्-एमालेया जिल्ला सचीव दिवाकर देवकोटा, नगर प्रमुख भाजु जगरनाथदास, नेवा:समाज राजविराजया अध्यक्ष भाजु बद्रीलाल राजभण्डारीपिंसं थःथःगु मंखे प्वकादिल ।

ज्याझ्वःया मूपाहां-सप्तरी जिल्लाया प्रमुख जिल्ला अधिकारी भाजु ज्ञानकाजी शाक्यं नं थःगु खैं प्वकुसे- प्यगःथांया योगदानयात लुमकाः ज्ञीसं हने सयेकेमा: ध्याविज्यात ।

**अनिच्चावत संखारा- उप्पाद वय धम्मिनो ।
उप्पज्जित्वा निरुज्ज्वन्ति- तेसं उप समोसुखो ॥**

श्रद्धेय भिक्षु कालुदायी महास्थविरको असामयिक निधन भएकोमा दिवंगत वहाँ भन्तेप्रति हार्दिक श्रद्धाङ्गलि अर्पण गर्दछौं । वहाँको निधनबाट शोकाकूल सम्पूर्ण बौद्ध जगतप्रति धैर्य धारण गर्न सकोस् भन्ने कामना गर्दछौं ।

आनन्दभूमि,
नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका
आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू

कठिनोत्सव

१११९ कौलागा : ७, ये-

थनया पद्मसुगन्धि विहार मजिपाट्य्
कठिनोत्सवं श्वः धायेक सम्पन्न जुल । भिक्षु
सबोधानन्द महास्थविर समक्ष शील प्रार्थना जुयाः लि
बुद्धपूजा नं जूगु थुगु कठिनोत्सव्य भिक्षु बोधिसेन
महास्थविरपाखे कठिनदानसम्बन्धी धर्मदेशना
यानाविज्याः गु खः ।

पद्मसुगन्धि विहार दयेकेगु ज्वलय् बुद्धमूर्ति
तयेगु लागि ग्वाहालि याः पिं थाइलैण्डया उपासक
उपासिकापिं न उपस्थित जूगु थुगु ज्याझ्वलय् थाई
राजदूत प्रेक्षापिटिसन्पाखे न भिक्षु सुबोधानन्द
महास्थविरयात वि-चीवर दान यानादिउगु खः । थुगु
अवसरय् छेष्ठेया उपासिका मयजु रत्नकुमारी
मानन्धरं कठिनदान यानादिउगुया लिसें वयकः सहित
वयकः या निम्ह केहेभतपिं हिरादेवी मानन्धर व
कृष्णदेवी वजाचार्यीपिं जानाः गुक्वः खुसिइ पिथंगु
परित्राण नेपाली अनुवादसहितगु सफू नं उगु हे दिनया
लसताय् दानपदान याः गु खः ।

थन विहारय् वर्षावास सिध्येकाविज्याः म्ह भिक्षु
सुमेधपाखे विहार दयेकेगु ज्याय् जुगु गतिविधिबारे छुं
खै न्हच्व्याविज्याः गु ध्वबेलय् भिक्षु सुशीलपाखे
पुण्यानुमोदना यानाः क्वचाः गु थुगु ज्याझ्वः
वसपोलपाखे हे न्हच्याकाविज्याः गु खः । अन्तय् भिक्षु
अनगारिका व उपासक उपासिकापिन्त भोजनदान जूगु
खः ।

अभिनन्दन समारोह जुल

ने.स. १११९ कौलाथ्व १३, ये-

थनया श्रीघः विहारय् धर्मवती शासनधज
धर्मचरिय गुरुमां प्रवर्जित जुयाविज्याः गु न्ययदै क्यंगु
लसताय् धर्मकीर्ति बौद्ध अद्ययन गोष्ठीया लिसें ३९ गु
थी थी बौद्ध संस्थात जानाः नीस्वंग धर्मवती
अभिनन्दन समारोह समितिपाखे श्रीघः पुँहिया दिनय्
छागु तः जिगु हने-ज्याझ्वः सम्पन्न जुल । सम्माननीय
पूर्व प्रधानमन्नी एवं नेपाली कांग्रेसया सभापति श्री
गिरिजाप्रसाद कोइरालाजुया मूपाहांत्वय्, अखिल नेपाल
भिक्षु महासंघया अद्यक्ष श्रद्धेय भिक्षु कुमार काशयप
महास्थविरया सभापतित्वय् न्हज्याः गु थुगु ज्याझ्वलय्

थी थी संघसंस्थात पीन्हय्गुलिं वसपोलयात उपहार
देष्ठासे भितुंना व्यूगु खः ।

भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरं पञ्चशील प्रार्थना
याकाविज्याः गु थुगु ज्याझ्वलय् ज्ञानमाला भजन
खलः पाखे बौद्ध भजन यानाः न्हाकूगु व धर्मकीर्ति बौद्ध
अद्ययन गोष्ठीया उपाद्यक्ष अगम्यरत्न कंसाकारं
लसकुस यानादिउगु ध्वबेलय् बीणा कंसाकारं
गुरुमांया व्यक्तित्व व कृतिया बारे म्हसिका न्हब्वः गु
खः । थथे हे भिक्षु अश्वघोष महास्थविरं धर्मवती
गुरुमांया देन, उदारता व समानतायात कयाः दुरययेक
थः गु मंखै प्वंकाविज्यात ।

युवा खेलकुद तथा संस्कृतिमन्नी शरदसिंह
भण्डारी थः गु न्वचुया ज्वलय् - ध्वहे कार्तिक
पूर्णिमानिसे मायादेवी मन्दिर दयेकेगु ज्या न्हज्याकेगु
श्री ५ या सरकारया क्वः छिना कनादिल । थुगु
ज्याझ्वलय् - अधिनन्दित जुयाविज्याः म्ह गुरुमां
धर्मवती, शासनधज धर्मचरिय थः गु न्वचुया ज्वलय्
सकसितं सुभाय् प्वंकुसे कृतज्ञता ज्ञापन यानाविज्यात ।
अथे हे थः गु रु बुद्धघोष भन्तेपाखे बुद्धधर्म सम्बन्धी
प्रारम्भिक ज्ञान कयागु अले बर्माया हनेबहः म्ह भिक्षु
ऊ. धर्मावधया ग्वाहालि बर्माया कठिन यात्रा यानागु
बर्माय् श्विष्पदेतक बुद्धशिक्षा अद्ययन यानाः नेपा:
वयागु व थन सकसिगु ग्वाहालि धर्मकीर्ति विहार
नीस्वनाः थौतक यानावयाच्वनागु सेवा छलपोलपिं
सकसिगु ग्वाहालि हे खः धयाविज्यात ।

मूपाहां श्री गिरिजाप्रसाद कोइरालां थः गु मंखै
न्हब्वसे धयाबविज्यात - "बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी हे
खः धैगु खै प्रष्ट जूगुलिं थौ लुम्बिनीया विकास यायेगु
धैगु हे राष्ट्रिय गौरब बढ्यायेगु खः ।" थथे हे
कोटे श्वरया तीनकुनेय् च्वंगु जग्गाय् बुद्धमूर्ति तयेगु खै
ल्वः मंगु मदुनि, कानूनी अवरोध वयाच्वंगयात स्थानीय
जनताया ग्वाहालि दत धा: सा याकनं हे बुद्धमूर्ति तयेगु
दृढता नं प्वंकाविज्यात ।

ज्ञानमाला भजनखलः या अद्यक्ष भाजु
शानतरत्न शाक्य धन्यवाद वियाविज्याः गु थुगु
ज्याझ्वलय् मुंज्या नायः श्रद्धेय भिक्षु कुमार काशयप
महास्थविरं धर्मवती गुरुमांयागु कियाशीलतायात
कयाः थः गु मंखै प्वंकाविज्यासे - वसपोलया न्हित्य
प्रगति उन्नति जुयावनेमा धकाः कामना यानाविज्यात ।

नेपालं पिदंगु न्हापांगु बुद्धधर्मया लयपौ आनन्दभूमिया इनाप

पुनिहितिकं पिदनीगु आनन्दकुटी विहारया थुगु लयपौ
ताःलाकातयेया लागी, बुद्धधर्मयात न्हिथं प्रचार प्रसार यानावं
वनेगु इवलय् छिकपिनिगु र्वाहालिया आशा याना

- ५ बुद्धधर्म व दर्शनया अनुसन्धानात्मक व रचनात्मक च्वसुत वियादिसँ ।
- ६ बौद्ध गतिविधित छ्रवयाहयादिसँ ।
- ७ थःगु व्यवसायया विज्ञापन वियादिसँ ।

ग्राहक लहापं -

दैछिया ग्राहक लहापं ६०।- छग्राया ६।-
आजीवन ग्राहक लहापं १०००।- तका ।

विज्ञापनया भा:

थाय	छग् पेज (पूरा)	बच्छ पेज	चकांछि पेज
दक्षिणय् ल्यूनेया कमर	३,०००/-	१,६००/-	-
दुनेया कमर	२,०००/-	१,१००/-	६००/-
दुनेया पेजय्	१,०००/-	६००/-	४००/-

दच्छितक थुलं वियादिउसा २०%, खुलातकया १५% व स्वलातकया १०% छूटया व्यवस्था दु ।

(विज्ञापन उपलब्ध गरिदिनुहो महानुभावहरूलाई विज्ञापनबाट प्राप्त रकममध्येबाट १५ प्रतिशत पारिश्रमिकस्वरूप दिइने व्यवस्था गरिएको जानकारी गराउँदछौ ।)

व्यवस्थापक

आनन्दभूमि

आनन्दभूमिको सानुरोध जानकारी

१. व्यवस्थापनसम्बन्धका केही कठिनाइले ग्राहकहरूमा समयमा पत्रिका पुऱ्याउन नसकिएको मा क्षमाप्रार्थी हुदै नयाँ वर्षको शुरूअंकदेखि समयमा पत्रिका पुऱ्याउने यथासंभव प्रयत्नरत रहने भएको छ ।
२. ग्राहकको म्याद सकिएका ले निरन्तरताको लागि शुल्क पठाई नवीकरणगर्नुहुन अनुरोध छ ।
३. आजीवन ग्राहक वा साधारण ग्राहकपर्यन्तमा पत्रिका नपुगेका ले आफ्नो पूर्ण ठेगाना लेखी पत्रिका नपुगेको सूचना पोष्ट बक्स नं. ३००७ वा संपादक, व्यवस्थापक, प्रकाशकमध्ये सुविधा पर्ने ठाउँमा लिखित खबर पठाउनुहुन अनुरोध छ ।
४. पहिले हुलाकदर्ता टिकट सहुलियत पाइआएको मा हाल सो सहुलियत उपलब्ध नहुने पोष्ट अफिसको व्यवस्था भएको ले पोष्टबाट पत्रिका पठाइने ठाउँमा पोष्टेज शुल्क छुट्टै लाग्ने भएको छ ।
५. नयाँ ग्राहक अभियान भइरहेको छ । यथाशीघ्र साधारण वा आजीवन शुल्क क्रमशः ६०/- वा १०००/- बुझाई सदस्यता ग्रहण गर्नुहुन अनुरोध छ ।
६. विज्ञापनदाता बन्नुभई आफ्नो व्यापारको प्रचार तथा बुद्धधर्मप्रतिको श्रद्धा अभिव्यक्तिगरी पत्रिकालाई सहयोग गर्नुहुन अनुरोध छ ।
७. लेखकहरूले लेख पठाउनुहुँदा साइज मिलेको कागजमा एकतिरमात्र बुझिने रास्तो अक्षरले लेखिल्याएको हुनुपर्दछ ।
८. अक्षर स्पष्ट नभएका फोटोकपी, कार्बोनकपी र लेखाइ भएको लेख रचना स्वतः निस्किय रहनेछ ।
९. बौद्धगतिविधिसंबन्धी समाचार पठाउँदा छोटो, उपलब्धपूर्ण कुरामात्र उल्लेख गरी पठाउनुहुन अनुरोध छ । प्रत्येक औसीपछि पठाइएको समाचार पछिल्लो अंकमा मात्र राख्न सकिने छ ।
१०. विज्ञापनदर निम्नप्रकार छः
  - (क) सबभन्दा पछाडिको कभरको पूरा पृष्ठको ३०००/- र आधा पृष्ठको १६००/-
  - (ख) भित्री कभरमा पूरा पृष्ठको २०००/- आधा पृष्ठको ११००/- र चौथाइ पृष्ठको ६००/-
  - (ग) साधारण पेजमा पूरा पृष्ठको १०००/- आधा पृष्ठको ६००/- र चौथाइ पृष्ठको ४००/-